

जून २००९ Rs. 10

/ 68

चांदोबा

पांच वर्षांच्या मुलाची पचाशी उलटली

गेली पचास वर्षे 'डेनिस द मेनेस' हा बाालपुलगा पंच वर्षांचाच रहिलेला आहे. मि. हेन्री 'डॅक' केचम यांच्या जुन्यातून निर्माण झालेले 'डेनिस' हे रसाधिक लोकप्रिय विनोदवीर पात्र आहे. जगांतल्या असंख्य बालपुत्रांतून आणि मासिकांतून डेनिसची उपस्थिती असते. केचमचा स्वतःचाच मुलगा डेनिस बाप्पाबाल त्यांना ही कल्पना सुचली. त्यांचा डेनिस बंधू पांच वर्षांचा होता तेव्हा त्यांची फलो रानात नवऱ्यासकड येऊन म्हणाली, 'तुला मुलगा म्हणजे एक त्रास (मेनेस) आहे!'

आहे!'' केचम त्यावेळी चित्रपटासाठी पित्रे व व्यंगचित्रे काढीत अस. त्यांना

(आता त्यांचे वय ८१ आहे) १९५१ मध्ये ही चित्रे तयार करणाऱ्या त्यांना सुल्लि झाली. डेनिसला त्याचे जन्मदाते मिचेल घनीघटनी, त्यांचे शेजारी विल्यम, मित्र जोई, कुत्रा टॉफ या सगळ्यांना केचमस राज्यांतल्या सिव्हिल या गांवी केचमची स्थायिक बनवले. त्यांनी म्हादारी ठरणे की याच्या खोरातल्लेखाच्या वहनशा उंदराता, कधी झोंगरावडा वादू बायलाच नदी. डेनिस हा उदयाळीर आवातबुडांचा कतिशय आवडता मुलगा आहे.

पहपह

गुजरातमधल्या शाळेतल्या मुलांना सध्या इमारतीमधून बाहेर फडक्यासाठी खास शिक्षण दिले जाते आहे. तास संपल्याची किंवा मधल्या सुट्टीची जी घंटा असते त्यापेक्षा ही घंटा वेगळी वाजते. ही घंटा त्यांना 'घडई करं नका, पण रामेने चालत जाऊन शिक्षकां बरोबर मैदानांत जा' असे सांगते. या नव्या पद्धतीचा काही दिवस सराव केल्यानंतर अहमदाबादमधे चंचवी घेताना पाहिले तर एका शाळेची हजारे मुले एक मिनीयंतच शिक्षकांसह ओळीने बाहेर पडली.

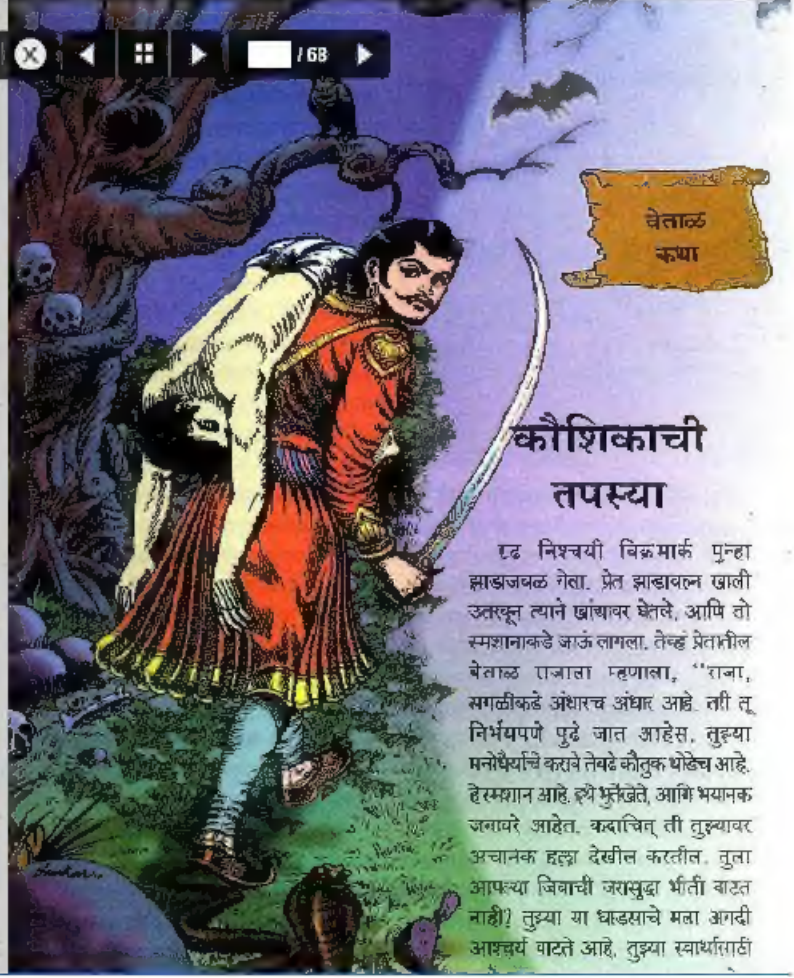
गववर्षी ?
मैला, आपल्या
देशाची लोकसंख्या
एक हजार कोटी या

सहस्रकोटी लोकसंख्या

ऑकडयाला पांचव्याने वानक बन्माला आले. २००१च्या जनगणनेचा पहिला टप्पा २८ फेब्रुवारीच्या मध्यातची पूर्ण झाला. प्राथमिक गणनेवरून जो निकाल पहिल्याप्रमाणे जाहीर झाला त्यात ब्रह्म महिन्यांतच आपली लोकसंख्या २७,०९५,२४७ या आंकड्याने वाढली आहे. त्या मोजणीनुसार १ मार्चला देशांत ५३१,२७७,०७८ पुरुष आहेत आणि ४९५,७३८, १६९ स्त्रिया आहेत. जगांत सर्वाधिक लोकांच्या जीनमधे आहे आणि हजारा कोटी लोकसंख्या असतेले भारत राष्ट्र दुसऱ्या क्रमांकावर आहे.

जागरिकपणे साक्षर- तेचे प्रमाण ६५.८१ टक्के आहे. त्यांत ७५.८५ टक्के पुरुष आणि ५४.१६ टक्के स्त्रिया साक्षर आहेत. काळमधी संस्कारतेचे प्रमाण ६०.९५ टक्के आहे. दुसऱ्या क्रमांकावरल्या मिझोरम राज्यांत ८८.४९ टक्के लोक साक्षर आहेत. किशोर क्रमांक लक्ष्मीपच आहे. तिथले ८७.५२ टक्के लोक साक्षर आहेत.

९ ते २८ फेब्रुवारीपर्यंत, जनगणना कार्याच्या १७,००० अधिकार्यांनी, ५२०० गांवातल्या आणि ६४०,१०० खंडांतल्या मिळून २००० भ्राना भेट दिली व जनगणना पूर्ण केली. लोकसंख्येची पहिली गणना १८७१ साली केली होती. २००१ साली केलेली ही चौथली जनगणना आहे.

कौशिकाची तपस्या

रुद्र निश्चयी विक्रमार्क पुन्हा झाडाजवळ गेला. प्रेत झाडावळ खाली उतरून त्याने छांशावर घेतले, आणि तो स्मशानाकडे जाऊ लागला. तेव्हा प्रेतहील वेताळ राजाता म्हणाला, "राजा, सगळीकडे अंधारच अधार आहे. तरी तू निर्भयपणे पुढे जात आहेस. तुझ्या मनोधैर्याचे करावे तेवढे कौतुक घेऊन आहे. हे स्मरण आहे. रथे भुललेले, आणि भयानक जगावर आहेत. कदाचित् ती तुझ्यावर अचानक हल्ला देखील करतील. तुला आपल्या जिवाची जबाबदारी भीती वाटत नाही! तुझ्या या धाडसाचे मला अगदी आश्चर्य वाटते आहे. तुझ्या स्वार्थासाठी

कां? की दुसऱ्या कोणाचे भले करण्यासाठी हे काम करत आहेस? या विचाराने मला अगदी चैन पडत नाही. तुला तर माहीत आहे की मी तुझे भले इच्छितो. काही दुर्घटना घडेल ह्याचीच मला निती घाटते, जो मानव आपल्या ध्येयप्राप्तीसाठी कुठल्याही अडथळ्याचा सामना करतो त्याचे कीतुक केले पाहिजे. माझ्या दृष्टीने जो आपल्या ध्येयप्राप्तीसाठी तन, मन, धन खर्चून प्रयत्न करतो, वेळप्रसंगी आपल्या जिवावर उदार होतो, असा मानव धन्य आहे. पण त्याचा आत्मनंघू वा गुरू त्याला मध्येच जर म्हणाला की, "हे तुला शोभत नाही. तू हे बंद कर." आणि त्यांचे सांगणे ऐकून त्याने जर प्रयत्न सोडून दिले, तर माझ्या दृष्टीने तो काही शहाणा राहत नाही. फार पूर्वी कौशिकाने देखील दुसऱ्यांचे ऐकून जशी चूक केली. तू पण असा अविवेकी बनू नयेस म्हणून तुला सावधान करण्यास, चूक

जून २००१

करण्यापासून तुला वाचविण्यासाठी, त्याची एक गोष्ट सांगतो, नीट लक्ष देऊन ऐक." असे म्हणून येताळ गोष्ट सांगू लागला.

"फार पूर्वीची गोष्ट आहे. गुरुमुख नांवाच्या पंडिताच्या गुरुकुलांत कौशिक नांवाचा विद्यार्थी विद्याभ्यास करत होता. वयाच्या विसाव्या वर्षीच त्याने सर्व शाखांचा अभ्यास केला होता. आणि त्यात तो पारंगत झाला. आता पुढे काय करणे हे त्याला कळेलना. म्हणून त्याने आपले गुरु गुरुमुख यांना सल्ला विचारला. तेव्हां गुरु म्हणाले "मुला, तुझ्यांत अदभुत, असामान्य, बुद्धिमत्ता आहे. पण एकाग्रतेचा अभाव आहे. म्हणून तू काही दिवस तपस्या कर, म्हणजे मगयान प्रसन्न होऊन स्वतःच तुला पुढें काय करायचे ते सांगतील." कौशिक दंडकारण्यात पोचला. तिथे एका विशाल वटवृक्षाखाली बसून तपश्चर्येत गुंग झाला. त्याची तपश्चर्या खडतर होती. सकाळी उठून सर्व दैनंदिन व्यवहार आटोपून, कंदमुळे खाऊन तो तपश्चर्येत बसत असे. सूर्यास्तानंतर तो परत कंदमुळे खाऊन झोपत असे. अशा तऱ्हेने सात वर्षे त्याने तपस्या केली. तरी देखील देव प्रसन्न झाला नाही.

देशपर्यटन करत असलेल्या गुरुमुखांनी कौशिकाला त्या वटवृक्षाखाली पाहिले. कौशिकाने आपली दुःखभरी कहाणी गुरूला सांगितली.

"तपस्येसाठी एकाग्रतेची जरूर आहे. तुझ्या तपस्येत एकाग्रतेचा अभाव तर नाही ना?" गुरुमुखांनी विचारले.

"अजिबात नाही, गुरुवर्य." कौशिक म्हणाला.

"ठीक आहे. मी मणिपाल नांवाच्या राजाला

चांदोबा

भेटायला जात आहे. तिथून परत आल्यावर तुझ्या समस्येवर उपाय व मार्ग सांगिन." असे समजून गुरुमुख तेथून निघाले.

त्याचवेळी राजा मणिपालच्या समोर एक विकट समस्या उभी राहिली. त्याचा अनुभवी कोषाधिकारी अचानक मरण पावल्यामुळे नवीन कोषाधिकार्याची नेमणूक, हा एक गंभीर प्रश्न त्याच्या समोर उभा राहिला.

पंडितां कोषाधिकारी खजिन्याच्या समोरच्याच घरात राहात होता. व नायको मुलांबरोबर आरण्यांत आपले आयुष्य घालवित होता. तो अगदी गाढ झोपेत कां असंना, आजूबाजूला काय चालले आहे, याचा त्याला बरोबर पत्ता लागत असे. ह्याचे कारण मनाची एकाग्रता. विराग, भोग आणि वेग या तिघांनी सांगितले की ते देखील एकाग्रचित्ती आहेत, तर त्यांना कोषाधिकारी बनवावे. त्यांच्या ह्या मागणीवर राजा कुठलाच निर्णय घेऊ शकत नव्हता.

ह्या तिघांत विराग संगीत विद्वान होता. भोग मज्जनभक्त होता. तर वेग मेहनती होता. तिघेही आपण विश्वासू आहेत असे सांगत होते. राजा याच विचारात गडलेला होता, की तिघापैकी कोणाची निवड करावी? बरोबर त्याचवेळी गुरुमुख तिथे आले. राजा मणिपालने त्यांचे आदरातिथ्य केले, "आपण अगदी योग्यवेळी आला आहात. मला काही उपाय सांगून ह्या संकटातून सोडवा." राजा म्हणाला.

गुरुमुखाने त्या तिघांना बोलावून सांगितले की "मी तुम्हा तिघांच्या एकाग्रतेची परीक्षा घेऊ

चांदोबा

इच्छितो. दंडकारण्यात विशाल वटवृक्षाखाली माझा एका शिष्य तपस्या करीत आहे. त्याच्या तपस्येच्यावेळी विराग दोन तास गाणे गात राहील. एकाग्रतेने म्हटले तर दोन तासांत पंचवीसएक गाणीं वाता येतील. विराग जेव्हां तेथे गाणे गात असेल तेव्हां भोग शंकराच्या पूजेसाठी काटेरी झाडांची फुले तोडून आणेल. एकाग्रतेने काम केले तर दोन तासांत स्वतःला काटे टोचून न घेता, शंकराच्या फुले तोडून आणता येतील. अशाच तऱ्हेने वेगला पण तेथील नृशाची फुले कुऱ्हाडीने तोडून पचास लांकडे जमवायची आहेत."

तिघांनी गुरुमुखाच्या ह्या अटी मान्य केल्या. दुसऱ्याच दिवशी राजा त्याच्या परिवारातील कांही सदस्य, गुरुमुख, आणि ते तिघे दंडकारण्यातील त्या वटवृक्षाजवळ जाऊन

11

जून २००१

पोचले. कौशिक ढोळे मिटून ध्यानात मग्न होता. तिन्ही स्पर्धक आपापल्या कामाला लागले.

राजा मणिपाल गुरुमुखाला म्हणाला, "तुमच्या शिष्याची तपस्या फारच कठोर व अद्भुत आहे. सकाळपासून इतकी गडबड चालली आहे, पण त्याला त्याची कांही जणीव नाही. तो तपस्येत मग्न आहे."

गुरुमुखाने हंसत म्हटले, "आपल्याला माझ्या शिष्याची परिक्षा घ्यायची नसून विराग, भोग आणि योग यांच्या एकाग्रतेची परिक्षा घ्यायची आहे." असे म्हणून त्याने एका सैनिकास शिडी राजवयला सांगितली. तरीसुद्धा कोणी मारगे वळून बघितले नाही.

त्यांनी पाकडे सक्षम दिले नाही. गुरुमुखाने सांगितल्याप्रमाणे कांही सैनिक या तिघांच्या चहूबाजूंनी खड्गमुद्र खेळू लागले. तरी ते तटस्थ

राहिले. त्यानंतर एक सैनिक बाघा-सारखा डाकाळ्या पोडू लागला. पक्षासारखा कसकलाट केला, व "गुरुमुखे पाणी येत आहे", असे ओरडला. तरीपण त्या तिघांवर त्याचा कांही परिणाम झाला नाही.

दोन तास पूर्ण होईपर्यंत विरागने पंचवीस गाणी गायली. भोगने शंभर फुले तोडली. वेगने पचास लांकडे तोडली. "या तिघांनी आपापली कामे व्यवस्थित केली आहेत. आता आपण कुमया सांगा, ह्या तिघांमध्ये कोण योग्य आहे?" राजा मणिपालने गुरुमुखाला विचारले.

मंद हास्य करीत गुरुमुखाने तिघांना आपल्या जवळ बोलावले, आणि म्हणाला, "तुम्हा तिघांच्या एकाग्रतेची अजून एक वेगळी परिक्षा मी घेणार आहे. तुम्ही हे सांगा की ज्या वेळी तुम्ही आपले काम करत होता, तेव्हा तुमच्या आजूबाजूला कोणत्या गोष्टी घडत होत्या? उत्तर बरोबर जसेल पाहिजे."

पण विराग, भोग व वेग यांना त्यांच्या आजूबाजूस काय घडते आहे ह्या गोष्टींचा पत्ताच नव्हता. सैनिकाची शिडी, सैनिकाचे खड्गमुद्र, पक्षाचा कसकलाट, याबद्दल त्यांना कांहीच ही माहीत नव्हते. विरागचे संपूर्ण वक्ष नाण्यांत, भोगचे फुलांत, तर वेगचे सांकडांत होते. त्यांची ही एकाग्रता पाहून स्वतः राजा देखील चकित झाला.

"या तिघांमध्ये कोण योग्य आहे याचा निर्णय बुद्धिवळावर घेता येत नाही. यासाठी आवश्यक ती तपसाती माझ्या शिष्यांत आहे." असे म्हणत त्याने कौशिकला दोनदा हांक मारली.

तरी कौशिक हलला नाही. अशा तऱ्हेने दहावेळा हांक मारून शेवटी गुरुमुख गप्प साला.

कौशिकची एकग्रता पाहून राजा अवाक झाला. त्याचे अभिनंदन करण्यास संध्या-काळपर्यंत तो तैथेच थांबला. सूर्यास्त होताच कौशिकने ढोळे उघडले.

"आमच्यामुळे तुझ्या तपस्येत व्यत्यय आला नाही ना?" गुरुमुख म्हणाला. कौशिक अन्नंदात डोके हलवत म्हणाला "गुरुवर्य, सकाळी मी तपस्या सुरू केली तेव्हा सिंघाने दोन हत्तींना फळवले. मग चार हरणं इथे चरत होती. नंतर एका माणसाने पंचवीस गाणी म्हटली, एकाने काण्हत कटि असलेली शंभर फुले तोडली. एकाने लांकडे तोडली. कोणी शिडी बाजवली. कांही खड्गमुद्र करत होते. मी बाघाची डरकळी, पक्षांचा कसकलाट, ऐकत होतो. मग आपण दहा वेळा मला हाक मारलीत, अशा माही एकाग्रता

भंग कल्याऱ्या गोष्टी घडत होत्या. तरीही मी न हलता बोलता तपांत मग्न राहिलो. मला असे वाटतं, की आता माझ्या एकाग्रतेवर आपला विश्वास वसला असेल."

शिष्याच्या ह्या उत्तरावर गुरुमुख राजाला हंसत म्हणाला, "राजा, मला माहित आहे की तुम्ही चाणाक्ष आहात. विराग, भोग व वेगाच्या एकाग्रतेबरोबर माझ्या शिष्याच्या तपस्येबाबत पण आपण ऐकले. खजिन्याच्या समोरचे घर माझ्या शिष्याला वा, आणि त्याला कोषाधिकारी पद द्या. एक पान जरी हलले तरी माझ्या शिष्याला ते काळेल व तो खजिन्याचे रक्षण करेल."

राजाने आपला होकार दिला. पण कौशिक निराश होऊन "गुरुवर्य" असे म्हणून पुढे कांही कोलगाव एवढ्यांत त्याला अडवत गुरुमुख म्हणाला "मुला, माझी हार्दिक इच्छा आहे, की तू मणिपालाच्या राज्याचा कोषाधिकारी बघावेस.

आपली योग्यता सिद्ध कर, गृहस्थाश्रम स्वीकारून आनंदाने आयुष्य घालव. यामुळे तुझे आणि राज्याचे कल्याण होईल." असे बोलून तो आपल्या गुरुकुलांत जाण्यास निघाला.

ही गोष्ट सांगून वेताळ म्हणाला, "राजा, गुरुमुखाने राजा भणिपावला जो सल्ला दिला, तो योग्य व विवेकी वाटत नाही. सर्व शाखांत पारंगत, देवाच्या दर्शनासाठी कठोर तप करणाऱ्या कौशिकाला 'कोषाधिकारी हो', असे सांगणे योग्य आहे का? तसेच पत्नी एकाग्रता असणारे विरग, भोग व वेग ह्यांच्यावर त्याने अन्याय केला. मी तर म्हणून त्याने त्यांच्या अपमान केला. त्याने पक्षपात केला. राजाला चाणाक्ष म्हणून, त्याचे लागूचालन करून, त्याने आपले काम साधले. ह्या सगळ्याचा अर्थ काय? माझ्या या शंकांची उत्तरे माहित असून जर तू गप्प राहिलास तर तुझ्या डोक्याची शंभर शकले होतील."

चित्रमार्क म्हणाला, "जर कोणासाठी आपल्या कामात सर्वोच्च पदांस पोचायचे असेल तर त्यासाठी एकाग्रतेची अत्यंत जरूर आहे. त्यासाठी फक्त बुद्धिमान असणे पुरेसे नाही. हे विरग, भोग व वेगवरून सिद्ध होते. पण तप करून महानकार्य

करून इच्छिणाऱ्या कौशिकात या एकाग्रतेचा अभाव आहे. फुठलाही विषय चांगला समजणे वेगळे, आणि आपल्या कार्यसिद्धी साठी ते प्रत्यक्ष आचरणांत आणणे या दोन वेगळ्या गोष्टी आहेत.

कौशिकमध्ये ह्या गुण किंवा असे कौशल्य नाही. त्याचमुळे तपस्येत भग्न असूनसुद्धा त्याचे लक्ष इकडे तिकडे होणाऱ्या छोट्या गोष्टींकडे जाते. या गोष्टी त्याच्या लक्षांत रहातात. अशीच व्यक्ती कोषाधिकारी होण्यास लायक आहे. ज्या तिघांनी या पदाची अशा केली, ते मोठे एकाग्रचित्ती होते. पण त्यांचे सामर्थ्य तितकेच मर्यादित आहे. म्हणून ते या पदासाठी अगदी अयोग्य आहेत.

गुरुमुखाला माहित होते की त्याने राजाला जे काही थोडेकार सांगितले आहे, ते राजाला समजेत. त्याचा मतितार्थ त्याला कळेल. म्हणून गुरुमुखाने राजाला चाणाक्ष म्हणून त्याचे कौतुक केले."

अशा तऱ्हेने राजाचा मीनभंग झाल्यामुळे वेताळ प्रेतासह अदृश्य होऊन झाडावर जाऊन बसला.

आधर "वसुंधरा" यांची गोष्ट

जून १००१

14

चांदोबा

यक्ष पर्वत

5

(खड्गवर्मा आणि जीवदन्ताने मिशेला आणखी एका पडक्या घराकडे हाकलले आणि त्या घरातून बाहेर पडण्याचा रस्ता ते शोधू लागले. खोलीत पडलेली धान्याची पोती त्यांना दिसली. त्यांनी त्याला आम लायली. तेवढ्यांत त्यांना शेजारच्या खोलीतून कोणाचेतरी ओरडणे ऐकू आले. तिथे जाऊन पाहिले तर त्या छोट्या खोलीत एक म्हाताय बंदी होता.)

खड्गवर्मा व जीवदन्ताला पाहून त्याने विचारले, "तुम्ही कोण आहात? तुम्ही त्या चोर पुजारेणीचे शिष्य आहात असे तर वाटत नाही. तुम्ही कोणीही अस, पण माझे रक्षण करा. शेजारच्या खोलीत धान्य जळत आहे, त्यामुळे घगीने भिंत गरम झाली आहे आणि माझे अंग भाजत आहे."

"थोड्याच वेळांत खोलीचे छत खाली कोसळणार आहे" असं म्हणत जीवदन्त म्हातान्याजवळ आला. त्याने आपल्या हातांतील दंडाने म्हातान्याच्या हातांतील वेड्या

तोडल्या, व तो त्याला बाहेर घेऊन आला. वृद्धाने आतुरतेने चारी बाजूला बघितले. "बऱ्याच काळानंतर मी स्वतंत्र झाली आहे. अजूनही ती चोर पुजारीण ह्या पुराण्या नगरावर राज्य करते आहे का? तुम्ही कोण आहात? हे तर तुम्ही सांगितलेच नाही."

जीवदन्त वृद्धाचे बोलणे मधेच थांबवत म्हणाला "तुझ्या जीवनाची कहाणी ऐकायला आता आमच्याकडे वेळ नाही, आम्हाला त्या पुजारेणीच्या हृदयापासून बचाव करून जंगलात जायचे आहे. तुला इथेच थांबायचे

'चांदोबा'

आहे की आमच्या बरोबर जंगलात येणार आहेस, ते आधी ठरव."

वृद्ध मांत्रिक क्षणभर गप्प बसला. व मग बोलू लागला. "त्या चोर पुजारिणीचा बघ करून बदला घेतल्याशिवाय कुठल्याही परिस्थितीत मी येथून हलणार नाही. माझी अशी दयनीय अवस्था पाहून माझे शिष्य मला नकी भवत करतील. त्यांच्या मदतीने त्या नीच पुजारिणीचे तुकडे तुकडे करून निघाडाना खायला घादीन तेव्हाच मी शांत होईन."

जीवदन्त तथा वृद्धाला कांदी म्हणणार एवढ्यांत पुजारीण, मांत्रिक व जटाभूत एकदम तिथे येऊन धडकले. वृद्धाला बघून खोखो होत पुजारीण म्हणाली, "वा, हा म्हातारा बांडगा काळकोठडीतून बाहेर आला का? आता ह्या

सगळ्यांना पकडून त्यांच्या महाभूताला बळी देईन." असे म्हणत पुजारीण पुढे वेजं लागली. ताबडतोब धनुष्याला बाण लावून पुजारिणीवर नेम धरत खड्गवर्मा म्हणू लागला, "ए पुजारिणी, एक पाऊल पुढे टाकशील तर बघ. हा बाण तुझे धड मस्तकापासून वेगळे करेल. खबरदार!"

पुजारिणीच्या एका शिष्याने हातांतले त्रिशूल जोराने हलवीत म्हटले "हं महाशक्ती पुजारिणी, ह्या म्हातऱ्या पुजऱ्याला व या दोघां तरुणांना आपल्या मंत्रशक्तीने धरमसात कर."

"नाही, मी ह्यांना इतक्या सहजपणे धरमसात करणार नाही. ह्या तिघांना नेऊन महाभूताच्या पायाशी बळी वेणार आहे." असे म्हणत शेजारी उभ्या असलेल्या मांत्रिकाला व जटाभूताला पुजारीण म्हणाली "अरे, नुसते आ पासून उमे काय राहिलाल? पकडा त्यांना."

तिच्या बोलण्यावर हसत जीवदन्त म्हणाला, "ए भुता, हे पण कळत नाही की तू भूत आहेस की लावसट? उभे कशाला राहिलात? आम्हाला पकड तर, मग बघा काय होते."

जटाभूत बाबरत मांत्रिकाला म्हणाले "गुरु, ह्या दोघांना मी पकडून शिळत टाकू?"

"शिष्या, असे करू नकोस. महापुजारिणीने आपल्याला त्यांना जिवंत पकडायची आज्ञा दिली आहे. घाई करून आपण काहीचेवाही केले म्हणजे?" मांत्रिक म्हणाला.

तेव्हा वृद्ध पुजारी उच्च स्वरांत म्हणाला, "आता त्या गुरुद्रोहिणीकडे कांदी मंत्रशक्तीच

उत्तरेली नाही. तिच्या साऱ्या मंत्रशक्ती मी हरण केल्या आहेत."

"हे धावांत खोटे आहे. या म्हातऱ्या लांडग्याच्या बोटाण्यावर विश्वास ठेवू नका." असे म्हणत ती म्हातऱ्या पुजऱ्याकडे जाऊ लागली.

'शॉम', असे म्हणत खड्गवर्माने तिच्या हातावर बाण मारला. बाण लागल्याने तिच्या हातातला बंडू गळून खाली पडला. हे पाहून तिथे असलेले दोन शिष्य ओरडायला लागले. "पुजारिणीची मंत्रशक्ती संपली. आता हे वृद्ध पुजारीच आमचे गुरु आहेत."

इतक्यांत आणखी शिष्य तेथे आले. वृद्ध पुजारी खूष होत म्हणाला "वा, महाभूता, फिल्लेक वर्षांनंतर माझ्या शिष्यांना सत्याची जाणीव झाली. आणि तू त्यांना अंधःकारातून प्रकाशांत आणलेस. पूर्वी प्रमाणे भविष्यांत पण मी तुला प्राण्यांचे बळी देईन." दाढीवर हात फिरवित त्याने आपले दोन्ही हात वर उचलले.

आपले दोळे बारीक करून वृद्ध मांत्रिकाला न्वाहाळत जीवदन्त खड्गवर्माला म्हणाला, "खड्ग, हा वृद्ध मांत्रिक पण पुजारिणीसारखाच क्रूर व बुष्ट दिसतो आहे." मग तेथे जमलेल्या शिष्यांना तो म्हणाला, "तुमच्या आपसांतल्या गोष्टींत आम्ही लक्ष घालू इच्छित नाही. तुम्हीच आपला निर्णय घ्या."

एवढ्यांत वृद्ध पुजऱ्याच्या पक्षांतील शिष्य बांडोबा

व पुजारिणीचे शिष्य बंगा करत आपापसांत मारामारी करू लागले. हे दृश्य बघून खड्गवर्मा म्हणाला, "जीव, ह्या लढाईत दोन्ही चोर, मांत्रिक व त्याचे शिष्य कदाचित् मरतील."

"मेले तर मरूं देत. ह्या पडक्या घरांत बसलेल्या सिंहाला कांही दिवस तरी खायला, मिळेल." जीवदन्त म्हणाला.

ह्यानंतर आपली तलवार परजत खड्गवर्मा म्हणाला "अरे मांत्रिका, तुझ्या जटाभूताला आम्हाला इथून बाहेर जाण्याचा रस्ता दाखवायला सांग."

"अवश्य" असे म्हणत मांत्रिक पुढे झाला. आधीच्या रात्री पडक्या नगरातून ज्या भुयारातून ते आले होते त्याच भुयारातून जात ते गुरुच्या तोंडाशी येऊन पोचले.

गुहूंतून खाती आल्सवर चहुंवाजूला न्याहाळत ते मात्रिकासा म्हणाले "आता तुम्ही सगळेजण पुरातन नगरात परत जा, आणि भक्तीपूर्वक महाभूताची आराधना करा."

"हे वीरानो, तुम्ही चांगली गोष्ट सांगितलीत. आम्ही हाच जन्म काय, पुढचा जन्म देखील महाभूताच्या आराधनेत घालवू, आम्हा प्राण्यांना ह्यापेक्षा अजून काय हवे?" असे म्हणत मांत्रिक व जटभूत तेथून निघाले.

एवढ्यांत तेथे गडबड होऊ लागली. उंटावर बसलेला एक स्वर घसरून गडगडत खाली येऊ लागला. खड्गवर्मा व जीवदन्त पळत तिकडे गेले. उंटाचे पाय तुटले होते आणि वेदमेने तो तडफडत होता. त्यावर स्वर झालेला माणूस पण जखमी होऊन कण्हत होता. त्याचा वेष

बघून खड्गवर्मा व जीवदन्ताने ओळखले की हा लुटारुंच्यातील एक आहे.

जीवदन्त त्या चोराजवळ येऊन म्हणाला "अरे चोरा, तू तर मोठा भय्यवान दिसतोस. इतक्या उंचावरून पडून देखील सहीसलामत आहेस. उंट परणाच्या दारांत आहे. पण वा, तुला कांही झाले नाही."

चोर भीतीने कापत म्हणाला "साहेब, मला मारुं नका. गण्डकमृग जमातवाल्यांची पिक् चोरणाऱ्यांतला मी नाही. स्वर्णाचारीता विचारल्यावर माझ्या बोलण्यावर आपला विश्वास बसेल."

त्याचे बोलणे ऐकून खड्गवर्मा व जीवदन्त आश्चर्यचकित झाले. आता त्यांना कळले की स्वर्णाचारी जीवंत आहे व चोरांच्या बरोबर आहे.

तत्काळ परतून खड्गवर्माने त्याला विचारले "गण्डकमृग जमातवाल्यांची पिक् चोरणाऱ्यांतला जा तू नाहीस, तर तुला कसे कळले की आम्ही त्यांच्या बाजूचे आहोत?"

"जंगलात भेटलेल्या मित्रांनी मला आपल्याबद्दल माहिती दिली. तुमचे कपडे, हत्यारे बघताच मी आपल्याला ओळखले. माझ्या बोलण्यावर विश्वास ठेवा." आपल्या डोम्यावर हात ठेवून शपथ घेत तो म्हणाला.

"वा, तू तर अगदी चलाख आणि हुशार दिसतोस. एक गुरुकुल स्थापन करून विद्यार्थ्यांना शिक्षण तरी घ्यायचे होतेस. चोरांच्या टोळीत

कशाला आलास? ते दगडघोंडे उंटावर लादून कशाला आणि कोठे नेत होता?" खड्गवर्माने विचारले.

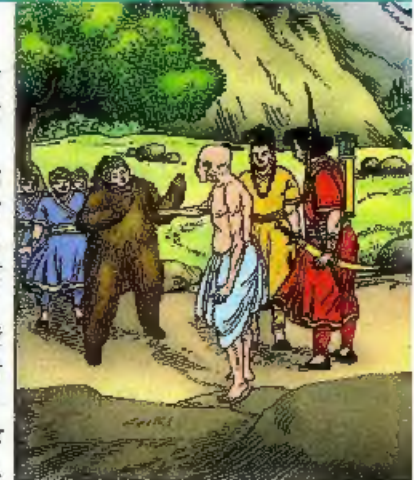
"महाशय, आमचे सरदार राजधानी व एक किल्ला बांधत आहेत. त्यासाठी आवश्यक असा आराखडा स्वर्णाचारीने बनविला आहे. त्यांच्याच आज्ञेप्रमाणे हे दगडघोंडे त्या जागी नेत आहोत." चोर म्हणाला.

जेव्हा हे तिथे बोलण्यास गर्क होते तेव्हा डॉंगरावरल्या दोषा तिघांनी त्यांना ओळखले व ही गोष्ट स्वर्णाचारीला सांगितली. स्वर्णाचारीच्या आनंदाला पारावार उला नाही. तो चार चोरांबरोबर खाली येऊन पोचला. जीवदन्ताने हंसत हंसत त्याची पाठ थोपटली व म्हणाला, "स्वर्णाचारी, ठीक आहेस ना? असं वाटतं की हळूहळू तू ह्या चोरांचा नेता बनला आहेस."

हे बोलणे ऐकून तो थोडावेळ आश्चर्याने गप्पच बसला. मग स्वतःला सावरत तो म्हणाला, "माफ करा पण निरुपायाने मी ह्यांचा सरदार समरबाहूसाठी एक किल्ला बांधत आहे. पण बांधकाम पूर्ण झाल्यावर वास्तुज्ञानानुसार मी व विशेषज्ञपुजारी कोडे तरी जाऊन तपश्चर्या करूं."

"चांगला विचार आहे. पण गण्डकमृग जमातीबरोबर राहून आपले आयुष्य भारावांत घालविणारा पुजारी, तुझ्याबरोबर तप करेल? मला हे शक्य होईल असे वाटत नाही."

चांदोबा

जीवदन्ताने आपली शंका विचारली.

"ते सगळे देवाच्या इच्छेवर अवलंबून आहे. चला, माझ्या घरी जाऊ. तिथे भोजन करून विश्रांती घ्या." स्वर्णाचारीने विनंती केली.

डोंगर चढून ते स्वर्णाचारीच्या घरी पोचतच होते. तेथेच त्यांनी पाहिले की, अस्वलाचे कातडे पांघरलेल्या एका माणसाला चोहीकडून घेरून चोर आवाज करत होते, त्रास देत होते आणि आपसांत कुजबुजत होते. स्वर्णाचारीने त्यांना विचारले "ही काय भागड आहे? आणि अस्वलाचे कातडे पांघरलेला हा माणूस कोण आहे?"

अस्वलाचे कातडे पांघरलेल्या माणसाने स्वर्णाचारीला वाकून नमस्कार केला व म्हणाला "स्वर्णाचारीजी, मी जाणूनबुजून हे

कातडे पांघरलेले नाही. आज सकाळी सरदार शिकारीस जंगलात गेले होते. अचानक आमच्यावर दहशत झाला. कांही जंगली लोक सरदारांना पकडून घेऊन गेले. मी कसावरी पळून निघून आलो."

"जंगलींनी चोरांच्या सरदारला अमरसिंहाला पकडून नेले? त्यांचे एवढे धाडला ते जंगली कुठे रहातात? कुठे आहे ती जागा?" हेमंत खड्गवर्मा म्हणाला.

जीवदन्त म्हणाला "खड्ग, हसू नकोस. सरदार तर दुष्ट आहेच. पण त्याहीपेक्षा दुष्ट लोकांनी त्याला बंदी बनवले आहे. ही विचार करण्यासारखी गोष्ट आहे. हंसण्यासारखी नाही!"

ही खबर ऐकून स्वर्णाचारी आश्चर्यचकित झाला. त्याच्या शरीरातून भीतीची एक लहर उडली.

प्रथम ह्या सरदाराने त्याला बंदी बनवले. पण नंतर त्याने व त्याच्या टोळीने स्वर्णाचारीला आदराने वागविले. व समरबाहू आणि त्याची चांगली मैत्री झाली.

"देवा खड्ग आणि जीवदन्ता, मी मोठ्या संकटात सापडलो आहे. तुम्ही दोघे महाशक्ती-शास्त्री आहात. त्या जंगली लोकांपासून तुम्हीच सरदाराचे रक्षण करू शकता." स्वर्णाचारीने असहायपणे विनंती केली.

जीव आणि खड्गाने एकमेकांकडे पाहिले. मग खड्ग आपले डोके नकारात्मक हलवित म्हणाला "जीव, आपण कशी मदत करावी, पांघर रूच मार्ग काढ. आपला मित्र स्वर्णाचारीची विनंती आपण मान्य करायची की नाही हे तुझ्या निर्णयावर अवलंबून आहे."

जीवदन्ताने क्षणभर विचार करून अस्वलाचे कातडे पांघरलेल्या चोराला विचारले, "तुमच्या सरदाराला ते जंगली कसे पकडू शकले? तिथे काय धडले ते सविस्तरपणे सांग."

जापला गळा खाऊन तो घोर चोख लागला. "जंगलात जे कांही धडले ते मी आपल्याला धोडक्यात सांगतो. कारण आपण आमच्या सरदारांना लोकर सोडविले नाही तर ते जंगली नरभक्षक आमच्या सरदारांना खाऊन टाकतील."

(क्रमशः)

मूर्ख पंडित

एका गांवात एक डिंगमार पंडित राहत होता, आपल्या हुशारीबद्दल गांवभर तो लोकांपाशी बडव्या घात असे.

एक दिवस एका हुशार गुरेस्थाने या पंडिताला सांगितले, "महाराज, तुमच्या हुशारीबद्दल माहिती नसणाला एकही मनुष्य आपल्या या गांवात नाही. पण या गांवात तुमच्या हुशारीची कुणालाच कबर नाही, किंमत नाही तुम्ही निरनिराळ्या गांवांत जा आणि तिथल्या पंडितांना हवा. म्हणजे सगल्या देशांत तुमच्या हुशारीची प्रशंसा होईल आणि आपल्या गांवाचे नांवही उज्वल होईल."

हा सल्ला पंडिताला पटला, एका चांगल्या शुभ दिवशी शुभ मुहूर्त पाहून तो गांवातून बाहेर पडला. जेव्हा तो दुसऱ्या गांवाजवळून जात होता, तेव्हा गांवाबाहेर एक कुंभार त्याला दिसला. पंडिताने कुंभाराला विचारले, "हे बंधू भाऊ, तुमच्या गांवात कुणी एखादा पंडित आहे का? असलाच तर मना त्याला हवायच आहे. तुला माहीत आहे का? मी एक फार मोठा पंडित आहे."

हा पंडित कुशारकी मारतोय हे कुंभाराला लागलीच समजले. त्याने चटकन खाली बांधून जमिनीवरची एक मृथमर माती घेतली आणि पंडिताला विचारले, "सांगा पाहू, माझ्या हातांत किती माती आहे ती?"

पंडित रगावून बोलला, "कसला वाझात प्रश्न विचारलो आहेस रे तू? तुझ्या हातांतली माती कांही मी तोलून बसितलीय की मापून पाहितलीय? आं?" "पंडितजी, मुर्तीत मृथमरच माती आहे! एवढंसुद्धा तुम्हाला सांगता येईना, अतले कसले पंडित तुम्ही?" कुंभाराने पंडिताची खिल्ली उडवली.

अपमानित होऊन पंडित धरी परतला. तेव्हापासून त्याने बडव्या मारणे सोडून दिले.

चोरोबा

भारताची गाथा

एका महान परंपरेची झलक - युगायुगातील सत्याचा शोध

१६. अहंकारावर विजय मिळविणारा राजा

“हरिश्चंद्राची गोष्ट खरोखरच एका जागी खिळवून ठेवणारी होती. ती ऐकल्यानंतर इथून उठविलेच पाहत नाही.” संदीप म्हणाला.

“मग तुम्ही इथेच बसा मी निघालो.” असे म्हणत देवनाथ उभी राहिले. मुले पण हसत उभी राहिली.

“नदीकिन्यावर चक्कर मारुया का?” देवनाथांनी विचारले.

“जर” असे म्हणून मुले पण त्यांच्या मागे मागे जाऊ लागली. थोडे दूर गेल्यानंतर एका बाकावर बसत देवनाथ म्हणाले “मी थोडावेळ इथे बसतो, तुम्ही थोडावेळ हिंडून फिरून या.”

“तुम्ही उठला तेव्हा आम्ही उठलो. तुम्ही निघाला तेव्हा आम्ही तुमच्या मागे मागे आलो. आता तुम्ही

इथे बसला आहोत तर आम्ही पण इथेच बसणार. आम्ही तुम्हाचे शिष्य आहोत ना?” संदीप म्हणाला. सगळी मुले हसत हसत याकायर बसली.

“पूर्णचंद्राचा उदय, झुळझुळ वाहणारी नदी, थंड वारा, आणि ऐकण्यास मोठे पाडणारे अजोबा, वा काय बहारदार यातावरण आहे.” श्यामला भंदे हसत म्हणाली, “आपला पुराणकाळीन इतिहास, त्याची माहिती करून घ्यायची आमची तीव्र इच्छा आहे. आमचे शिक्षक आपल्या देशावर झालेल्या अतिक्रमण, छलेन त्यामुळे झालेले परिणाम, ह्याचीच माहिती देतात. ज्या गोष्टी आपण सांगता त्या गोष्टी ते कां नाही सांगत?” संदीपच्या पिवाने आपली शंका विचारली.

विश्वावसु

“ही आमच्या शिक्षकांची चूक आहे. इंग्रजांनी जो इतिहास आपल्या पाठ्यपुस्तकात नेमला, त्यातच थोडाभार बदल करून आज इतिहास शिकवला जातो. त्यांनी आपल्या इतिहासाला असे रूप दिले की त्यांचा शासनकाळ हेच भारताचे सुवर्णयुग होते. त्यांनी स्वतःच्या प्रसिद्धीसाठी हे केले आणि ते स्वाम्याविक आहे. त्यामुळे त्यांनी प्राचीन काळातील घडलेल्या महान घटनांकडे दुर्लक्ष केले. आणि प्रसिद्ध व्यक्तीविषयी उपासीनता दाखविली. त्यांनी हे सगळे पुराण आहे म्हणून टाळले, पण त्यांचे हे म्हणणे खरे नाही. आपली पुराणे बहुतांशी ऐतिहासिक घटनांवर आधारित आहेत. पण आपल्याला ह्या विश्व वेगळ्या दृष्टिकोनातून पण पाहिला पाहिजे. एखादे ध्वनिमय, भलेही काल्पनिक हो, पण जर जनमानसांवर पिढ्यान्पिढ्या आपला प्रभाव पाडत आहे, त्याला सत्यच मानायला हवे ना? हे व्यक्तिमत्त्व जिवंत माणसांपेक्षाही महान आणि उदात्त आहे. होय ना? युगायुगे ज्या व्यक्तींनी व घटनांनी लोकांच्या ह्रदयावर राज्य केले, त्या लोकांच्या इतिहास आपण जाणणे अतिशय जरूरीचे व अनिवार्य आहे.” देवनाथ म्हणाले.

“सत्तेक असतुमुळा हरिश्चंद्राने विनम्रपूर्वक राज्य केले. कर्तव्य आणि धर्मनिष्ठतेने आपल्या जबाबदाऱ्या सांभाळल्या. जर अजून असे काही राजे असतील तर कृपया त्यांच्याबद्दल आम्हाला सांगा.” श्यामला म्हणाली.

सत्तेच्या आहारी जाऊन असेमयी करणारे राजे खूप होते. पण आपल्या दुर्लक्षकारावर विजय मिळविणारे राजे फारच कमी. जनक ह्या त्यांतलाच एक राजा होय.

प्रजेचे कल्याण हे त्यांचे ध्येय होते. त्यांनी स्वतःला देवाचा दूत समजून राज्यकारभार केला.

चांदोबा

आपली कर्तव्ये चांगल्या तऱ्हेने पूर्ण केली. अशा लुगील व सद्गुणी राजांपैकी तो एक होतो.” देवनाथांनी सांगितले.

“अहंकाररहित जगणे इतके अवघड आहे का जाजोबा?” श्यामलाची मैत्रिण सुस्मिताने विचारले.

“हो मुली, फारच कठीण आहे. दुसऱ्या राजांवर विजय मिळविण्यापेक्षाही अवघड आहे. अहंकारावर विजय मिळविणारे सत्यव्रती राजे पुष्कळ होते. आपण त्यांच्याबद्दल दीर्घकाळापासून शोधात, ऐकत आलो आहोत. उदाहरणार्थ जमशुनी महाराज. ते एक आदर्श राजा होते. जनतेच्या श्रेमकुरातलेही चौकशी करूनच मग ते शोषणयस जात असत. अशा तऱ्हेने देवनाथ त्यांची गोष्ट सांगू लागले.

“ही हजारो वर्षांपूर्वीची गोष्ट आहे. आजच्या सारखाच तोही पौर्णिमेचा विदस होता. भोजन करून महालाच्या गच्चीवरती महाराज झकडे तिकडे टेकळणी

23

जून २००१

करीत होते. तेव्हा काही वंसपक्षी आपसात बोलत उडत जात होते. जनश्रुती महाराजांना हंसांची भाषा कळत होती. त्यामुळे ते त्यांचे बोलणे तसा देऊन ऐकू लागले. "या राजाच्या महालातून एक वेगळाच उजेड दिसत आहे. हा काही सामान्य उजेड नाही, हा दिव्य प्रकाश आहे. हे काय असेल बर?" एका हंसाने दुसऱ्या हंसाला विचारले.

"हो, हा नक्कीच दिव्य प्रकाश आहे. हा अणोदर मी असा दिव्य प्रकाश एकदा पाहिला होता. कुठे बघितला होता ते आठवत नाही, हे, आता आठवले की पूर्वी रत्न महाराजांच्या महालात असाच दिव्य प्रकाश बघितला होता. तो तर यादीपेक्षा मोठा व दिव्य प्रकाश होता." दुसरा हंस म्हणाला.

नंतर हंस दिसनासे झाले. हा गोष्टी ऐकून नंतर जनश्रुती महाराजांनी काय केले पाहिले आहे? हे ऐकून

त्यांना फार आनंद झाला. की जसा पाणूस देखील आहे जो त्यांच्यापेक्षा श्रेष्ठ आहे. या आनंदात ते झोपी गेले.

काही दिवसांनंतर त्यांना रत्न महाराजांबद्दल आणखी माहिती कळली. ते स्वतः त्यांना जाऊन भेटले. रत्न तरुण होते. म्हणून त्यांनी आपल्या मुलीचे लग्न त्यांच्याशी केले. नंतर अगले राज्य रत्नांवर सोपवून, वानप्रस्थाश्रमाचा स्वीकार करून जंगलात निवृत्त गेले."

"याचा अर्थ असा झाला की राजा नीति-नियम व सत्याचा समज्यात जस्त मानत होते. आणि त्यांच्या दृष्टीने ते अनमोल होते." राम म्हणाला.

"हो, एवढेच नव्हे तर काही राजे असे पण होते की जे मोठ्यांचा राग ओढवून घेत असत पण सत्य बोलण्यास कचरत नसत. ह्यासाठी हरितस्व हे एक उदाहरण आहे." देवराध म्हणाले."

"मग तर त्यांची गोष्ट सांगाच ना!" श्यामलने हट केला. देवराध मग हरितस्वाच्या नवले बोलू लागले.

"हरितस्व हे फक्त समर्थ व कुशल शासकच नव्हते. तर ते एक अवभुत गावक पण होते. त्यांच्या तोंडाचा गायक कदाचित त्या काळात नसेलही. एक दिवस ते आपल्या वागेत बसून गडा असलांना, चारदमुनी तेथे आले. त्या गायनामध्ये ते आगरी रंगू गेले त्यांनी ही गोष्ट ब्रह्मदेव व सरस्वतीला सांगितली. त्यांनापण हरितस्वांचे गाणे ऐकण्याची इच्छा झाली. नारदांनी त्यासाठी लागणारी व्यवस्था केली. राजा ब्रह्मलोकी गेले. ब्रह्मदेव त्यांना म्हणाले "महाविष्णु लोकांच्या रक्षणाच्या कामात सदैव गुंतलेले असतात. त्यामुळे त्यांना नीट झोप येत नाही. आपल्या गायनाने आपण त्यांना शांत झोपू शकाल का?"

"वेवा, मी प्रयत्न करीन." राजा विनयाने म्हणाला. राजाचे मधुर गायन तन्मयतेने ऐकत

महाविष्णु निद्रास्त झाला. त्याच्या सफलतेवर खूब होत ब्रह्मदेव म्हणाले "राजा, तुम्ही प्रतिभा असमाम्य, अमोल आहे. काही बर ह्या असेल तर माग."

"संगीताचा मूलपुरुष परमेश्वर आहे. त्यांचे गायन ऐकण्याची मला तीव्र इच्छा आहे. हीच माझी एकमेव आवड आहे. माझी मागशी काही चुकीची असेल तर क्षमा करा." राजा हसितस्व म्हणाले.

ब्रह्मदेवाने त्यांच्या मनाचीच स्वीकार केला. शंकरांनी पण आपला होकार दिले. श्रीशंकरांचे गाणे ऐकण्यास सर्व देव जमले. शंकराने शंकरभरण राग आळविला. देवदेवता प्रसन्न झाले. गायन संपल्यावर हरितस्व न हलता बोलता तसेच बसून राहिले.

ब्रह्मदेवाने ह्याक मास्तान री इच्छून म्हणाले "गायन अजून चालेल असे वाटले. इतक्या लवकर संपते?" त्यांच्या बोलण्यात आश्चर्य होते.

"तुम्हाला असं कसं वाटले की गायन अजून चालेल म्हणून?" ब्रह्मदेवाने विचारले.

"शंकरभरण आळवितांना गायकाने समस्थानाने, शांतचित्ताने गायले पाहिजे. पण,..." असं म्हणून ते बोलले.

त्यांच्या ह्या बोलण्याचे सगळ्यांना आश्चर्य

वाटले. की एजाचे म्हणणे असे तर नव्हते ना, की शंकरांनी शांत चित्ताने गायन केले नाही.

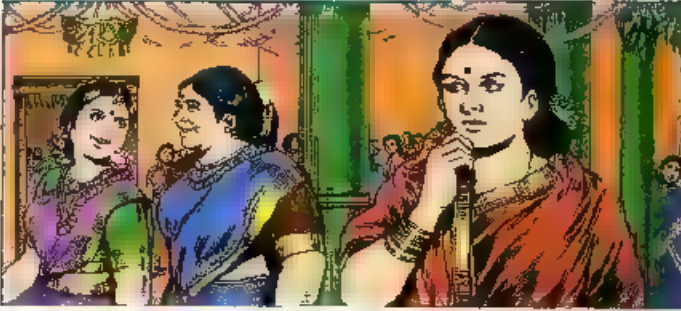
शंकरांनी आपला तिसरा डोळा उघडला. सर्वांना वाटले, आता रागावलेले शंकर कुठल्याही क्षणी हरितस्वांना भस्मसात करतील. पण असे घडले नाही. शंकर राजाच्या सत्यवचनावर आणि घाड्यावर खूब झाले, त्यांच्यावर दया दाखविली. मंद हसत राजाने शंकरांना सडांग नमस्कार केला.

"ब्रह्माच्या आज्ञेनुसार मी हा राग आळवीत होतो तो सुद्धा एका मानवासाठी. मला क्षम कर अशी शंका आली की ब्रह्मा गायनाचा आस्वाद ऐकण्याइतकी या मानवाची धारता आहे का? माझ्या ह्या विचारांच्या चलदिलचलतेमुळेच गायनात मी शांती, एकाग्रता पाहिजे, ती राहिली नाही. खरेतर ही माझीच चूक होती, आणि या महान गायक राजाने ती अचूक जाणवली."

शंकरांच्या तिसऱ्या डोळ्यातून निघालेल्या अग्निने महाराज हरितस्व पादून झाले. आणि अत्यंत शक्तिशाली बनले. भविष्यकाळात महेंद्राला बंदी बनविणाऱ्या अधिकाऱ्यासुरासुराच्या भयंकर राक्षसाचा शेखील त्याची वध केला. (क्रमशः)

भूषणची पेटी

भूपालपूर गावात व्याज घेऊन पैसे उधार देणाऱ्या भूषणला जोलखत नाही अशी एकही व्यक्ती नव्हती. शेती, लसेच छोटा मोठा व्यापार करून आपल्या कुटुंबाचा उदरनिर्वाह करणाऱ्या गावकऱ्यांची आर्थिक स्थिती चांगली नव्हती त्यामुळे ज्यावेळी पैशाची गरज असे तेव्हां ते भूषणकडे जात. अमरात, भूषण त्याच्या अडीअडचणीला बरेच मदत करत असे. पण त्याच्या लाचारीचा फायदा घेऊन त्यांना अधिक व्याज हावावला कधी बिस्तरत नसे. गावकरी त्याचा हा स्वभाव पूर्णपणे जाणून होते, न मरणाऱ्या मनात त्याला शाप देत राहत.

भूषण आपल्या संपत्तीविषयी कधी कोणाला सांगत नसे, अगदी आपली बायको भूदेवीला सुद्धा भूदेवीला लग्न होऊन या घरात येऊन पांच वर्षे झाली होती. पण तिच्या अंगाने एक दागिना नव्हता.

भूषण इतके पैसे कमवत होता, पण त्या बिचारीच्या अंगावर जुने फाटके कपडेच असत.

भूषणच्या घरात पूर्वजापासून चालत आलेली एक लाकडाची मोठी पेटी होती. त्या पेटीला नेहमी कुलूप असे व त्याची चावी भूषण आपल्या कमरेत लटकवून ठेवून बाहेर जात असे, भूदेवीला फक्त इतकेच माहिती होते की त्या पेटीत संपत्ती आहे, पण काय आहे, किती आहे, याची तिला काहीच कल्पना नव्हती व ती आपल्या नवऱ्यालाही कधी विचारत नसे.

एक दिवस भूदेवी मुल्लिकाच्या बरी मंगल कार्याला गेली होती. तिथे बाकीच्या इतर बायकांनी तिच्यावर मारवले शेर व ठेमणे ऐकून तिचा खूप वाईट वाटले. त्या आपापसांत कुजबुजत होत्या - "मुलबाळ नाही पण तरीही पैसा पैसा एकत्र करून ठेवते, चांगलं जेवणसुद्धा घडवून घेत नाही.

मंगलसूत्राशिवाय काही दागिना तरी आहे का पहा गळ्यात. हे कसलं आहे जीवन?"

गर्वाच्या मुलीची बायको खदाबदा हसत म्हणाली - "मी असं ऐकलंय की त्यांच्या घरी बायकांचापासून काढत आलेली एक मोठी पेटी आहे, अगदी माझी सासू तर सांगत होती की त्याच खूप संपत्ती आहे व तिची चावी तिच्या नवऱ्याच्या खोलीत लटकल असते. याचा अर्थ असा की व्याजाची कमाई ते याच पेटीत सुरक्षित ठेवतात."

हे सर्व ऐकून भूदेवीला खूप वाईट वाटले. जाणूनबुजून या बायका आपला अपमान करत आहेत असे तिला वाटले. त्या दिवशी रात्री तिने भूषणला स्पष्टपणे सांगून टाकले की, "आताच्या आता मला पाहण्याचे ठरवून या पेटीत किती संपत्ती आहे ते? जर तुम्ही मला काळजीवार नसाव तर मी बिहीरीत उडी मारून आत्महत्या करून वेईत."

पत्नीची ती गंभीर धमकी ऐकून भूषण म्हणाला चांबोबा

"अगदी अवश्य बघ. पण पाहून झाल्याबरोबर लगेच त्याविषयी विसरूनही जा." असे म्हणून भूषणने पेटी उघडली.

पेटीत असलेल्या सोन्याचादीच्या मोठ्या व सुंदर दागदागिने पाहून भूदेवीला चक्कर आल्यासारखे वाटले. ती तिच्याने म्हणाली - "इथे इतके दागिने असताना माझ्या अंगावर मात्र एक दागिनासुद्धा नाही. मी जुने पुराणे कपडे घालून गांवभर फिरते. सणावाराला सुद्धा डाळभाताशिवाय दुसरे काही नाही हे कसलं आलस्य जीवन?"

अग वेटे, असं किंचाळतंय कशात? हळू बोल. पेटी भरून दागिने झाले की शहरात जाऊ, तिथे मी समुद्रावर व्यापार करीन. मग तुझ्या अंगावर भरपूर दागिने असतील.

"पण ही पेटी भरणार कधी?" भूदेवीने विचारले.

"ही सर्व त्या देवावर अवलंबून आहे. मी शपथ घेतली आहे की जोपर्यंत ही पेटी भरत नाही तोपर्यंत त्यातल्या एका पैशालाही हात लावणार नाही म्हणून." असे म्हणून भूषणने पेटी बंद केली.

त्या रात्री भूदेवीला एक स्वप्न पडले, भूषण दोन माणसांच्या मदतीने ती पेटी बोड्याच्या गाडीवर चढवत असल्याचे तिने स्वप्नात पाहिले. दुसऱ्या दिवशी तिने तयऱ्याला आपल्या स्वप्नाविषयी सांगितले व म्हणाली - "आपण लवकरच शहरात जाणार असं वाटतंय."

"ठरेच होईल. लक्ष्मीची कुपा माली तर बघता बघता पेटी सोन्याने भरून जाईल." भूषण म्हणाला ती बोधेही त्या दिवशी साध्याकाळीं अष्ट-लक्ष्मीच्या मंदिरात गेली तिथे भूदेवीने आपले

स्वयं लवकरच खरे होऊ दे म्हणून देवीजवळ प्रार्थना केली. मग बोधानी एका कोपऱ्यात नसून देवळात दिलेला प्रसाद खाऊ

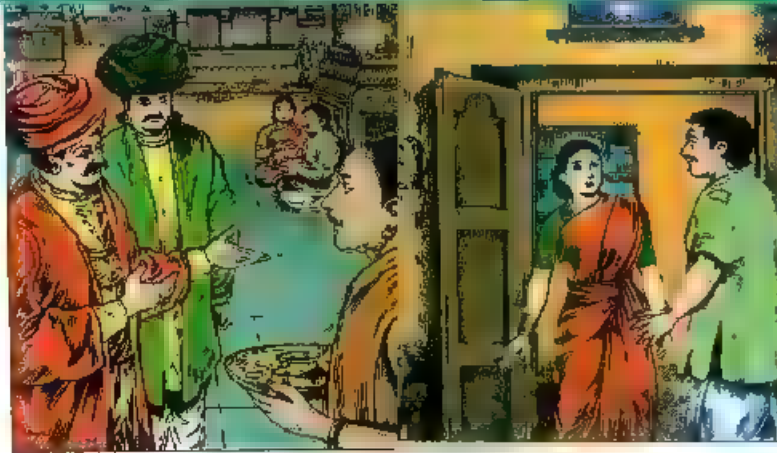
त्याचवेळी दोन उष्य, शिप्पाडच मोठ्या मोठ्या मिशा असलेली माणसं तिथे आली व पुजारीला विचारू लागली - "पुरोहितजी, मेठ्या डोळ्यांची सुंवर बांध्याची, ओठावर तीळ असलेली, गोरिपन मुलगी इकडे आली आहे का?"

भूषण व भूदेवीने त्या माणसाचा प्रस्न ऐकला पुजारी म्हणाले की अशी कुणी मुलगी इकडे आली नाही तेव्हा ते निराश होऊन जायला निघाले तेव्हा पुजारी म्हणाले - "पण ही मुलगी जाहेली कोण?"

दबलेल्या स्वरात ते म्हणाले - 'ती दुसरी तिसरी कोणी नसून आमची राजकन्या चढलेखा आहे. हल्लीच त्या पूर्वीपर्वतप्रांत पाहण्याला गेल्या होत्या तिथे एक भिन्न तरुणावर त्याचे प्रेम बसले महाराज संतापले व रागाने खूप बोलले त्यामुळे कोणातही न सामता त्या अंतःपुरातून पळून गेल्या, आता रवाने जाहीर केले आहे की जो राजकन्येला परत आणील, त्याला पन्नास हजार मोहरा बक्षीस म्हणून दिल्या जातील, आम्ही 'यानाच शोधत आहोत'

"त्या पन्नास हजार मोहरांनी आपली पेटी भरून जाईल" भूषण म्हणाला "तर मग उशीर कायला? आताच तिला सोधायला जा," भूदेवीने त्याला उत्तेजन दिले "कस, त्या पूर्वी पहाडी प्रतात जाऊ? नाही नाही तिथे तर वाघ, सिंह, वगैरे जंगली जनावरे स्वच्छंदपणे मिरत असतील" भूषण म्हणाला

त्या दिवशी रात्री जेवण झाल्यावर दोघही जेव्हा जून २००१

झोपायला जायला निघाली, तेव्हा कुणीतरी दरवाजा ठेठावल्याचा आवाज ऐकू आला. इतक्या एन्नी कोण को आले असेल, असा विचार करत भूषणने दार उघडले आणि राजकन्येला पाहून तर तो सुन्नच झाला. नव्या माणसांनी म्हटल्याप्रमाणे ती गोरिपन, सुंदर, बारीक, मुगनयनी व तिच्या ओठावर तीळ पण होता त्याला वाटले की माध्यंतक्ष्मी स्वतःच त्याचे घर शोधून आली आहे. ती तरुणी म्हणाली - 'मी एकटीच आहे, आजच रात्र मला आपल्या घरात जाश्रय मिळेल का?'

"अवश्य अवश्य, या नर जात," भूषणने तिला आत बेलवाले व एका खोलीत बसवले नंतर दुसऱ्या खोलीत झोपलेल्या भूदेवीला उठवत तो म्हणाला - "आपलं नशिव चांगलं आहे ती राजकन्या आपणाला आणल्या घरी आली आहे"

भूदेवीने दुरून तिला पाहिले व शक्ति मनाने ती म्हणाली - "ही राजकन्या असेल असे वाटत

नाही हिच्या अंगावर दागिने नाहीत, डोक्यावर मुकुट नाही, ती राजकन्या असेल का?"

'अत पूर सोडून पळून आलेली राजकन्या मुकुट, दागिने थांबेच बालून येईल? शिवाय कुणाला कळू नये म्हणून तिने वेष पण बदलला असेल मी आताच घांढ्याच्या गाडीवर राजाला ही बातमी कळवयला जातो व परतनाम सैनिकांना बरोबर घेऊन येईल. उद्या रात्रीच आपली पेटी भरून जाईल' त्याने असे म्हटले व लगेच घोडा-गाडी घेऊन तो राजधानीकडे निघाला

घोडा-गाडी अर्धी वाट सुद्धा गेली असेल नसत तेवढ्यांतच थांबली. नदीला पूर आल्यामुळे पुढे अनेक गाढ्या थांबल्या होत्या व कुणालाही पुढे जाणे असंभव्य होते गाडीवाला हलका होऊन म्हणाला 'आजची रात्र आपल्याला इकडेच काढायी लागेल'

ते ऐकून भूषण सुन्न झाला. सकाळपर्यंत घरी चांदोबा

पोहोचलो नाही तर राजकन्या घराला निघून जाईल म्हणून त्याला भीती वाटली लवकर घरी जाऊन राजकन्या असलेल्या खोलीला बाहेरून कुलूप लावून बंद करून देऊ या असा विचार त्याच्या डोक्यात आला.

भूषण त्वरित गाडीत बसला व पुन्हा घरी आला, घरी येऊन पाहता तो घराचे भव्य दवाजे उघडे. बाबत तो जात जाला व त्याने पाहिले की एक खोली बाहेरून बंद केली आहे, व आतून भूदेवीचा मोठ्ठमोठ्याने ओरडत असल्याचा आवाज ऐकू येत होता भूषणने दार उघडले तर त्याला आश्चर्याचा घक्काच बसला. भूदेवीला बोरखंडानी बांधून एका कोपऱ्यात बसवले होते तिचे बोर सोडून तिला मोकळे करीत भूषण म्हणाला "काय, झाल काय" राजकन्या कुठे आहे?"

'ती राजकन्या नाही, चोरांची राणी आहे, मी

झोपले होते आणि तिने जाऊन बाहेरचे दार उघडून दिले. आपण देवळात ज्या उच्च, शिंप्याड व मोठ्या मिशा असलेल्या माणसांना पाहिले होते, त्यांना आपल्या पेटीविषयी सर्व माहिती असावी. ते या चोराच्या राणीगरोष्ठ आंत आहेत, मला दोरींनी बांधून त्या खोलीत टाकून दिले व आपली पेटी घेऊन गेले.” भूदेवी म्हणाली

ते ऐकताच डोके षट् घळून भूषण मटकन खाती बसला. त्याचे डोके गरगरत होते. भूदेवी त्याच्यासाठी पाणी घेऊन आली व म्हणाली - “इतके कशासाठी दुःखी होतार?” इतकी मोठी पेटी भरून धन-दौलत असतानासुद्धा आपण गरीबीत जीवन घातवने, आताही ती पेटी आपल्या घरातच आहे अस समजून शातपणे व समाधानाने आपण आपले दिवस काढू या याशिवाय दुसरा उपसदेखील आपल्याला नाही.”

भूषणला अनिश्चय दुःख झाले होते. त्याच्या डोळ्यातून अश्रू येत होते. कसेकसे स्वतःला सावरत तो म्हणाला - “भूदेवी, तू प्राचीन काळातल्या खीसारखी पतिव्रता आहेस ह्या घरात फक्त ठेवलय, मी जाते माझ्या माहेरी, असं तू

म्हटत नाहीस. तुझ्या बोलण्यातून तुझा चांगुलपणा व मनाचा खरेपणा दिसून येतो. तुझी जितकी स्तुती करावी तितकी कमीच आहे पण तू निर्धारित रहा, होकाकडून जी रकम मिळेल, ती धाडीशीर एकत्र जमावी की मी कापडाचे दुकान सुरू करेन. व एक दोन वर्षात मोठ्या व्यापारी होईन.”

“मग तो व्यापार करून आलेली धन-दौलत व संपत्ती सुरक्षित ठेवायला पुन्हा अशीच मोठी पेटी विकत घेणार का?” भूदेवीने विचारले.

“नाही, नाही बिल्कुल नाही. आता असल्या पेट्यांच्या जमाना गेला आहे. जे आहे त्याच्यातच आनंदाने राहू.” भूषण समाधानपूर्वक म्हणाला

त्यानंतर म्हटल्याप्रमाणे भूषणने छोटा व्यापार सुरू केला व हळूहळू तो वाढवला व त्यानंतर विविध प्रकारचे व्यापार केले व खूप संपत्ती कमावली. लवकरच तो भूपालपूर गावचा एक मोठा व्यापारी म्हणून मानता जाऊ लागला, अन्ना तो जितके कमावायचा ते सर्व रायकोला द्यायचा. अशा रीतीने नवरा-बायको दोघेही दुसऱ्यांना मदत करत सुखाने व शांती समाधानाने राहू लागले

जून २००१

30

साबोबा

साफसफाई मोहीम

निसर्ग वाचना
स्वतःला वाचवा

“वा नां जाता शेनटी एकदाचे पर दिसणार, जवळच्या बालेन फिरामता जाताना किती प्रजा येत होती ती याग मेहुमी दिन्वीगार असले, दिल्लीच्या इंदिरा गांधी जांतरराष्ट्रीय विमानतळावर सिद्धार्थचे विमान उतरत असताना त्याच्या मनात विचार येत होत

अमेरिकेच्यालार्थ नॉर्थ बॅलेलायना विवापीखत पांच वर्षे राहून सिद्धार्थ प्रथमच भारतात परी परतत होता. त्याचे जाईवडीस विमानतळावर त्याला नमस्कारात होते. तिथेही पडपडगंजकडे जायला निघाले त्या कॉलनीत ते जन्मभूत पाहिलेले होते. केन्हा एफ्फा परी पोहोचतोन असं सिद्धार्थला झाले होत. त्याच्या डोळ्यांतसमोर बालपयापासूनच्या आनंदी आठवणींनी ती प्रसन्न बसालत दिसत होती.

पण जेव्हा तो गाडीतून बारासमोर उतरला तेव्हा तिथले दृश्य पाहून त्याला धक्काच बसला. त्याच्या आठवणींतली ही जाण नव्हती. आत्ताचे दृश्य एकदम बदललेले होते. ते बामळीचे हाड कुठे गेले? आणि ती मीरा खेबा मूळमोड? रर उन्हाळापास त्याच्या के शरीर फुलांचा मडा! सुधीरचाचान्या धाभोवती पदलेजा असायचा आता तिथे सगळीकडे कचरा पसरलेला होता. त्या घापीच्या दीगावर असंख्य मावा घेधावत होत्या.

शिलकपांत समोरच्या घरांतून शर्मामाई बाहेर आल्या त्यांनी सिद्धार्थचे स्वागत केले. हातांतला कचरा त्या कुडीच्या जाळक फेकला आणि त्या परत गेल्या. हे पाहून तो थड झाला. त्याच्या तजरेला असले पाहाण्याची स्वध कव्हती.

आजूचाचूच्या सगळ्या ब्रमरती जुनाट दिसायला

जून २००१

पाहिजे तेव्हा त्याचे रडणे थांबते आणि तो घरात गेला. राजन यांनी कुतुबलाने या मंडळीकडे पाहिले.

“मणीला जे झाले त्यावरून आम्ही रागापला आलो आहोत. गांवातल्या कोणत्याही मुलावर असा प्रसंग ओढवू नये असे तुम्हाला वाटत की नाही, साहेब? डॉ. सुंदर यांनी विचारलं.

त्या शब्दांनी राजनच्या मनावर जणू काही सुरीच खुपसली गेली. त्याने स्वर्ना आणि बोचाचून दिवागळ्यांपासून बसवले, कातळाच्यामुळे प्रक्षुब्ध केले बाढले आहे, आणि सर्वांच्या बीबनावर त्याचे दुष्परीणाम कसे झाले आहेत, ते डॉ. सुंदर यांनी राजनला समजावून सांगितलं.

विजय घरासून एकदम दाबत आला डॉ. सुंदर यांचे दोळ्यांनी तो ऐकत होता. “म्हणजे बाबा, तुम्हीच माझ्या मणीला ठार मारलं? म्हणजे तुम्ही खुनी आहात! आतां माझा मणी मला परत आणून द्या.” तो बेमान होऊन बडलांच्यावर ओरडायला लागला. “विचान्या एका छोट्या कुत्र्याला ठार मारायला तुम्हाला साज कशी वाटली नाही? त्या कुत्र्याने तुमची सेवा केली. तुमच्यावर प्रेम केलं होती. तुम्ही खून

जून २००१

कसा करायला लागलात बाबा? एखादे दिवशी, तुम्ही पगारी असंच मारलं होय ना?” रागाने नोवले विजयन वडिलांच्यावर आरोप केला.

डॉ. सुंदर विस्मयजनक गेलं आणि त्यांनी त्याला जवळ घेतले. त्यांनी त्याला शांत करायचा प्रयत्न केला. “बडिलांच्याशी असं बोलणं बरोबर नाही हे, विजया! त्यांनी काही जाणूनबुजून असं केलेलं नाही. माझी छात्री आहे की ते या चुकीची दुरुस्ती करतील.” खंबटारांनी त्याला समजावले.

राजन हसत गेले. त्यांना धड्याच बसला होता. आतापर्यंत मूठभर गांवकरी त्यांच्याकडे बोट दाखवत होते. पण आता, प्रत्यक्ष त्याचा मुलगाच पित्तपाक घुनाचा आरोप करीत होता. त्याला ते सारे असह्य झाले. डॉ. सुंदर व त्यांच्या सहकाऱ्यांनी सुचवलेली योजना त्यांनी अंमलात आणायचे ठरवले. निदान तेवढं तरी करणं त्यांना सहज जमण्यासारखं होतं.

राजनच्या डोक्यातील निर्धार डॉक्टरांना समजला, नदीचे गडदलेले जीवन पुरवू लागले, आणि त्यानंतर गावकऱ्यांना शुद्ध प्या, आणि पाणी पुन्हा मिळायला लागेल, याची त्यांना खात्री पटली.

- सुकेपिनी

हंस्तण्यावाती नेण्याजोग नाही !

निर्भय

एक घनदाटजंगल होतं. त्यात जंगल्या नांवाची एक जादुगरीण राहत होती. ती अतिशय दुष्ट आणि क्रूर होती. जंगलातून जाणाऱ्या लोकांना ती भिडवीत असे. नगर त्यांना ती ठांभारमची त्यात तिला खूप आनंद होई. ती एका मुल्लेत राहत होती. ती गुहा येवेल्या माणसाच्या हाडानी व सापळ्यानी भरलेली होती. आजूबाजूला हाडांचे पसरलेले ढीग होते. त्याच्या मधोमध ती शांतपणे सज्ज झोपी गेली.

त्या जंगलाच्यानवळच्या गावान रंगनाथ नांवाचा तरुण गेल्या वर्षी जंगलान शिकारीला गेला होता. जडुगारीणीने त्याला मारले. तेव्हापासून गांवातल्या लोकांनी जंगलाच्या बाजूला जायचे बंद केले.

रंगनाथचा धाकटा भाऊ बोर हा एक निर्भय तरुण होता. त्याच्यासारखा वेढा तरुण आजपर्यंत पाहिला नव्हता असं लोक म्हणत. एकदिवस त्याने निर्भय केला की जादुगरीणीला कसही करून ठार

मारायचं कुणाला काहीही न समजता तो केवळपणे जंगलात घुसला.

जंगलवेच्या गुहेजवळ जेव्हा बोर पोचला तेव्हा ती एका मोठ्या वहाच्या झाडाखाली बसून विचारात गडलेली त्याला दिसली. त्या बाजूला नव्याच दिवसात कुणीही माणूस तिथून गेलेला नव्हता. जेव्हा बोर तिच्याजवळ पोचला तेव्हा त्याला पाहून ती भवतीच खूप झाली, तिचे डोळे आनंदाने चमकायला लागले.

जादुगरीणीजवळ येऊन बोर म्हणाला, “आजो, होक आहून ना!” डोळे बटाकून तिने उत्तर दिले. “अगदी मज्जत आहे का, म्हणून तर इथे आरामान बसलेय ! आरे माझ्या नातवा, पण तू कुठे तिथाला आहेस रे?”

“काय सांगू आजी, माझं नांव बोर, सगळे म्हणतात की मी खूप धीट आहे. भिती ही बीज मला गळकच नाही. शाळेमध्ये मुर्खजींनी इतर विद्या पिकवल्या. पण भिती कशी असते ते माझ

सदानंद

शिकवत नाही मला जो कुणी धावतू शकेल त्याच्या शोषण मी काही दिवस फिरतो आहे, पण मला उजून तरी कुणी दिसत नाही धीरपणे वीरने सांगितलं

“असं आहे का रे नातवा! का मग तू अगदी बरोबर जागी आला आहेस तबकतब तुला परतोकान्त पोचण्याचा रस्ता मी दाखवीन विकट हास्या करीत जगदबा म्हणाले

‘मला घाबरवणाऱ्यांना परलोकत पाठवण्याचा तुझा श्राव आहे का? जेवर पाठव त्यांना मी तुझ्याबद्दल खूप काही ऐकल होत बोक म्हणतात की जगदबा जादुगारीच रूप भयकर आहे तिला पाहूनच ह्यातपाय कापायला लागतात, पण तू तर किती मुंदर दिसते आहेस तुझे हे भुरभुरणारे पांढरे कंस, तुझं हे चवट नाक, अंगीसारखे तेजस्वी असणारे तुझे डोळे - वा वा - तुझ्या सौंदर्याची मी कितीही वर्णन केलं तरी ते कमीच आहे” वीरने तिची म्हुंती करण्याचा सपाटाच लावला

जून २००९

जादुगारीण त्याच्या बोलण्यावर खूप झाली आणि म्हणाली, “बाळा, खर सांगतो आहेस ना रे तू? खरच का मी इतकी मुंदर आहे?”

“माझ्या बोलण्यावर जर तुझा विश्वास नसेल तर आरशात तरी तुझा रूप तू बघ अस म्हणून त्याने आपल्या पिगचीनून आरसा काढून नित्या दिला, आरशात आपली छवी पाहून जादुगारीणीला खरच बाळव की ती खूप छान दिसतेच, ती जराशी वाजली

‘माझ्या सातव, तू जे सांगतो आहेस ना, ते अगदी खरं आहे, इतक्या वर्षांनंतर तू सांगितल्यावरच मला सत्य काय ते समजेल पल आता तुला मी चमिष्ट जेवण बघते” जगदबाने आनंदी स्वरात. हसत हसत म्हणते

‘जेवणाच नंतर पाहू, अगोदर मला घाबरवण्याचा प्रयत्न तर करून पाहू. त्यांत तू यशस्वी होतस की नाही ते मी बघते. वीर म्हणाली

“ओ नादान मुला, मी तुला घाबरवायला लागले ना, तर तू उभ्याउभ्या खाली पडून पडशील” पण तू माझ्या सौंदर्याची तबरीफ केली आहेस, म्हणून तुला घाबरवसं वाटत नाही मला’ जगदबाने नेटकी आवाजात डोळे मिचकावून म्हणते,

‘मी तर ओळखलेच आहे की तुझ्यांत मला घाबरवण्याची हिंमत नाही तेव्हा इथे थांबून काय अप्पोग? हा निचातो मी” असं म्हणून वीर मागे फिरता “अस वाटत का तुला? तर चल मग माझ्याबरोबर, ती त्याला आपल्या गुहिल घेऊन गेली

आत नेत्यावर वीरने तिचे मानवी हाडाच्या सापळ्याचा ढीग पाडिला

“या सापळ्यात माझ्या भावाचाही सापळा असेलच” मनातल्या मनात हा विचार करत त्याने

40

बाधावा

अंधाने बाळे मिटून घेतले. तितक्यांत जादुगारीण केंकाटत म्हणाली, ‘अरे माझ्या नातवा, मी कुणालाही छर मारलं नाही त्यांना विष दिल नाही की चाकूने भोसकलं नाही

अस म्हणतात की दुशार माणसाला जखमत सांगलं वागत नाही. तू दुशार असलास तर मी किती भयकर जादुगारीण आहे हे तुला कळत असेल. हे हाडांचे ढीग पाहिल्याबरोबर तुझा चेहरा किती उत्कृष्ट गेलाय ते मी पाहते आहे की! मी कशी आहे ते आता कळत ना तुला?”

‘या सगळ्याच काळीज सशास्माख भिन्न असेल एक नवरची मेदट असणार ही सगळी मी त्यपेकी नाही माझ काळीज बाधावाख आहे” वीरने सांगितल

त्याचे हे शब्द ऐकल्यावर ती सतापाने काळीमेळी झाली; ती उठली आणि म्हणाली, “मरणची गुवाही बार्ड झालेली दिसतेच तर, असं म्हणून तिने स्वतःशीच एक जादूचा मंत्र पुढपुढला.

दुसऱ्याच क्षणी तिच डोक वाधाच खोक झालं. तिच्या शरीराचा मिधास्पर्शी झाला आणि त्याला मोठे-मोठे पंख होते आपल्या टोकदार, भडम नखान तिने वीरला पकडला आणि ती आकाशात उडायला लागली, वीरला पकडून ती थोडा वेळ आकाशात हिंमत राहिली आणि पुन्हा त्याच जागी उतरली. तिने आणखी एक मंत्र पुढपुढला आणि तिची पुन्हा जगदांबा झाली

वीर मंत्र बसा होता त्याच राहिला त्याच्या चेहऱ्यावर भीतीचा तबलेगदेखील नव्हता आपल्या प्राणाच्या रक्षणामाही त्याने तिच्या पायावर लोळण घेतली नाही, किंवा आपण हरतो असं समजून त्याने मानही खाली घातली नाही त्याचा हा निर्भयपणा पाहून जादुगारीण चकित झाली आणि म्हणाली, चांथोचा

“अरे, तू अजूनही जिवंतच आहेस का? मला वाटतं, मला असशील’

‘तुझ्या या करणीने मी थोडाच बाजार आहे? मला आकाशात हिंजवलेस, त्याबद्दल मात्र धन्यवादा खूप मजा वाटवी, बस का! वीरने उतर दिल

वीरचा नेडरपणा पाहून ती संतापली आरडाओरडा करीत तिने आणखी एक मंत्र म्हणला वीरने तिची टिंगल करण्याचा हेतूने म्हणत, “तुझ्याजवळ मंत्रांची भरती मोठी थैलीच दिसते आहे. याही वेळेस तू मला घाबरवूनमुळां जर मी भीतीने घेलो नाही तर तूच मला एक मंत्र शिकवला पाहिजेस. बोल, माझी अट तुला कबूल आहे का? ’

ज दुशारणीने त्याची अट मान्य केली यावेळस ती जादूने स्वतःच एक सापळा बनली. त्यामुळे बरेच साप फुसफुसत बाहेर आले. ते पाहूनसुद्धा वीर घाबरला नाही त्याच्या कपाळावर धाम फुटला नाही की त्याचा चेहरा उतरला नाही त्याने मोठ्याने हसत म्हणत, “जगदबाआजी, तू हारलीस बर का!

41

जून २००९

आता आपलं उलं होतं त्याप्रमाणे तू मला एक मंत्र शिकवला पाहिजेस."

'तुम काळीज दाडाच असल पाहिजे अस विचरतंय' असे म्हणून तिने आणखी एक मंत्र म्हटला व तिचे पूर्वीचे शरीर तिचा प्रश्न झाले

थोडा वेळ विचार करून जादुगारीण म्हणारी, "वीक आहे, तुला मी एकमंत्र शिकवीन जादुगारीण आपला शब्द मोडून नसते हे मी सिद्ध करून दाखवीन. तिने वीरला एक मंत्र शिकवला वीर म्हणाला, "इतका छोटसा मंत्र? विंचवाच्या या मवाचा कसला आलाय उपयोग?" जादुगारीण नाराज होऊन म्हणाली, "अरे घाडसी पोरा, तुला मोठा मंत्र शिकवामला मी काही नेकी नाही मरी"

'जगदंबा आज्ञा माझी आज्ञा नेहमी म्हणायची की जादुगारीण कोणतही रूप घेऊ शकतात पण विंचवाचं रूप काही त्यांना घेता पेट नाही, विंचू वनर्ण त्यांच्या शक्तीवाहेतूच आहे, तुला विंचू होणं जमणारच नाही होय ना?"

जादुगारीणाला हा मोठाच अपमान वाटला वीरने तिला एक आव्हान दिले होते. ती तिरिभिर्गित उठली आणि त्याला ओरडली, "तुम्ही ही विंचन? माझ्या शक्तीबद्दल तू रात्रा प्रकट करतो आलेन, होय ना? तू मला कोण समजतोस रे?" असे म्हणून

तिने मंत्र म्हटला आणि विंचवाचे रूप घेतले, व वीरला नांगी मारली

तोपर्यंत जादुगारीणने शिकवतला मंत्र वीरने मनातल्या मनात म्हटलेला होता. म्हणून विंचवाने दस केला तरी त्याच्यावर काहीच परिणाम झाला नाही त्याने विंचवाला आपल्या पायाखाली चिरडले आणि तो विंचू तडफटून भेला

आपल्या या यशामुळे वीरला खूपच आनंद झाला समोरच्या गुहेतून अकस्मात माणसांच्या झुडी बाहेर येऊ लागल्या त्यांत वीरचा थोरला भाऊ रमानाथही होता

भावता पाहून वीर धाकतच त्याच्याजवळ गेला आणि त्याने रमानाथला मिठी मारली. ते सारेजण अजून बेदरतेले होते. जादुगारीण आसपास कुठे दिसते आहे का ते भीतभीत इकडेतिकडे पाहू लागले व म्हणू लागले "जादुगारीण कुठे तरी लपती असेल चला, आपण पळून जाऊ या, चला झुनू"

वीरने त्यांना मनेला विंचू दाखवला आणि म्हटले, 'हीच ती जादुगारीण' 'सर्वांनी वीरचे खूप कौतुक केले त्यांनी वीरला आपल्या खांद्यावर घेतले, व सगळेजण गावाच्या दिशेने जाऊ लागले तेव्हापासून "मितीदेखीत जगाता हजर लागण्या बिले असा हा वीर" अशी त्याची प्रसिद्धी झाली

जून २००१

42

चांदोबा

सासूबाईचा आजार

रविन्द्र पांच वर्षांचा असताना त्याचे वडील मरण पावले. तेव्हा त्याची आई कल्याणीने अतिशय शिस्तीने त्याला वाढवले. रविन्द्राने देखील मनापासून अभ्यास करून शिक्षण घेतले व चांगली नोकरी मिळवली. त्याला आपली मुलगी व भवामोठा हुंडा देण्यामाठी तोंकाच्या चकरा सुरू झाल्या

एक दिवस कल्याणी सुघाला देवळात भेटली तेव्हा सुघा म्हणाली 'हे बघ कल्याणी, माझे म्हणजे ऐक. हुंड्याचा मोह करू नकोस गरीब कुटुंबातून आलेली मुलगी तुझ्या आश्रित राहील तू जसे सांघरील तशी बागेल ती तुला व तुझ्या मुलाला दुःख होईल असे वागणार नाही. हुंड्याच्या आश्रिते मी माझ्या मुलाचे लग्न जमीनदाराच्या मुलीशी केले आणि आता त्याचे फळ भोगते आहे. माझ्या मुनेल माझी काही किंमत नाही. ती मला उगदी तुच्छ लेखते मला सतरावे टोमणे मारत जलते आणि मला खूप शस्त्र देते' पदराने डोळे पुरत सुघा म्हणाली

सुघाच्या बोलण्याचा कल्याणीवर खूपच परिणाम झाला सुघाचे बोलणे तिच्या मनात रुतून गेले एक दिवस ती संध्याकाळी देवळात गेली असातना, तिथे तिला एक मुसगी गोड आवाजात बघून म्हणताना दिसली. त्या मुलीच्या चेहऱ्यावर तेज होते, जेव्हा मुलगी प्रसाद घेऊन निघून गेली, तेव्हा कल्याणीने पुजा-याकडे तिची चौकशी केली

पुजारी म्हणाला 'तुम्ही हिला ओळखत नाही? सबबाराकडे हिशोब लिहीणाऱ्या गोविंद पतांभी मुलगी आहे ती दिचारे! त्यांची स्थिती अगदी हलाखीची आहे त्यामुळे आपल्या मुलीचे लग्न करू शकत नाहीन हिचे नांव रत्ना आहे "

त्याच क्षणी कल्याणीला वाटले ही मुलगी आपली सून होण्यास सर्वांथीने तयार आहे. तिने स्वतः पनावर घेतले आणि त्यामुळे एक महिन्याच्या जाग रविन्द्रचे रत्नाबाईवर लग्न झाले.

ज्या दिवशी रत्ना प्रथम सासरी आली तेव्हा

रत्ना वीक्षित

तिने प्रथम सासूच्या पाया पडून म्हटले, "तुम्ही माझे नशीब उजळवणाऱ्या देवी आहात आपण जे सांगाल, जसे सांगाल, त्याप्रमाणे मी वलीन. आता आपण स्वयंपाक कराय़ा येऊ नका आराम करा चांगली विश्रांती घ्या आपली सेवा करण्यात मला खूप आनंद वाटेल "

आपल्या सुनेच्या चांगल्या स्वभावावर कल्याणी खूप झाली ती आपले आयुष्य आसमात घालून लागली सुत पण आपल्या आपिना सुद्धा जास्तच असेल अशी सासूची देउभाल करू लागली. सासूला खूप ठेवण्यात तिने कोठेही कमतरता ठेवली नाही

पण लग्नानंतर सहा महिन्यांआधीच कल्याणी आजारी पडली वैद्यांनी तपासले पण त्यांनाही फळेना की या आजाराचे काय कारण आहे कल्याणीला उठा नसण्याला तस होत होता सराखे दमायला होत होते अण मोडून आल्यासारखे वाटायचे. अशक्तपणामुळे ती बारीक सारीक

गोष्टीवरून चिडत असे वैद्यांना देखील तिच्यावर उपचार करता आले नाहीत.

वैद्य म्हणायचे 'तुम्हाला मधुमेह नाही की रक्तदाबाचा त्रास नाही तुम्हाला आपल्या रागावर कबू आपला पाहिजे, तुमचे हृदयतात चांगले सशक्त आहे त्यामुळे कळत नाही की त्हातीत का घडघडते?'

वैद्यांचे बोलणे ऐकून देखील कल्याणीला अस्वस्थ वाटत राहिले. एका सध्याकाळी त्रास घ्यायला त्रास व्हायला लागल्याने की आपल्या सुनेला म्हणाली "रत्ना ! अस नाटक्य की नातनेच पाहिल्याशिवायच माझे प्राण जाणार आहेत माझ्या नशीबाला हे सुख नाही असे दिसते" दुःखी आयाजात ती म्हणाली.

त्या दिवशी रत्नी रत्नाने खट खट आपल्या नवऱ्याला ही गोष्ट सांगितली आणि म्हणाली, "त्याची तय्येत झिली चालली होती. त्यांना काय होतंय, देव जाणे. त्याची ही अवस्था पाहून माझ्या मनस्ता फार त्रास होतो. तुम्ही ज्याच त्यांना शहरात नेऊन एका चांगल्या वैद्यांना दाखवा".

दुसऱ्याच दिवशी रत्नने आपल्या आईला घेऊन शहरांत गेला, या दिवशी रत्नाच्या सोड्या आल्याचा मुलगा रत्नाला भेटायला त्याच्याकडे आला रत्नाने रडत आपल्या सासूच्या आजारापणाबद्दल त्याला सांगितले आणि म्हणाली "वर का माझ्या सासूला काही झाले तर मी जगू शकणार नाही "

राजा म्हणाला, "काही कामासाठी शहरात गेलो होतो तुला भेटायेसे वाटले म्हणून आले तुझे पती व सासू शहरातून परतल्यावर मी पुन्हा येईन आणि

त्याचा आजार बरा करायचा प्रयत्न करीन" असे सांगून तो निघून गेला

दोन दिवसांनी कल्याणी व रविन्द्र शहरातून परत आले तिसऱ्या वैद्यांनी सर्व तपासण्या करून त्यांना काहीही झाले नाही असे निदान केले

त्याच दिवशी सध्याकाळी राजा आला, तेव्हा रत्नाने त्याला विनंती केली की तिच्या सासूला तपासून खरच काही आजार आहे का ते सांग

राजाने कल्याणीची नाडीपरिक्षा केल्याचे नाटक करत विचारले "आपल्या छातीत घडघडते, आपल्याला खूप अशक्तपण वाटतं, हो ना?"

"सगळ्या वैद्यांना मी हेच सांगते पण कोणी माझ्यावर विश्वासच ठेवत नाही दुःखी आयाजात कल्याणी म्हणाली तिचे डोळे वजीर तपासून राजा म्हणाला 'तुम्हाला फार थकव येतो सगळे आदी कटाळवाणे वाटते ना?' "हो ना, पलंगावरून उतरून मी चार पावले देखील टाकू शकत नाही खाण्याची कोही चवच लागत नाही " कल्याणी म्हणाली "आपल्याला सारखा त्रास येतो बारीक सारीक गोष्टींवर थिडथिड होते ह्या रोगाच्या रोग्याला त्याची संवयच होते " राजा म्हणाला

कं वळ नाडीपरिक्षेवरून घडाघड लक्षण सांगणाऱ्या राजाकडे कल्याणी आध्यायने बघतच राहिली त्याचे कौतुक करत ती म्हणाली "तू तर माझ्या रोगाची लक्षण अशी घडाघडा सांगतो आहेस, जर काही तुला मी आधीच लक्षांत आली होती मला, प्रत्येक वैद्य हेच सांगतो आहे की मला कोणताही आजार नाही " तिच्या बोलण्यात विषण्णता होती

राजाने आपल्या पिशवीतून एक छान डबी

कादून तिला दिली आणि म्हणाला 'ब्यान चूर्ण आहे, दिवसातून दोन वेळा हे ज्येष्ठानंतर, खा, लक्षांत ठेवा-एक चिमटीभरच त्याचबरोबर आपल्याला थोडा व्यायस करायला पाहिजे परसदारतल्या झाडांना रोज पाणी घाला. देवळांत जाताना झपझप खाता, एका जाठजड्यांत आपल्याला बरे वाटू लागेल'.

कल्याणीने राजाच्या सांगण्याप्रमाणे चूर्ण खाते. झाडांना पाणी घातले देवळांत भराभर चालत जाऊ लागली.

राजाच्या सांगण्याप्रमाणे रविन्द्र आपल्या आईला म्हणाला आई मां रत्नाचा स्वयंपाक मला अभिगात आस्वत नाही काही पण लांबसे वाटत नाही तोंडाला काही चवच वाढी कामीतकमी एकदा तरी तू स्वयंपाक करच तुझ्या हातचे जेवण किती दिवसांत खाते नाही. मी उमादी पोटप्र जेवणार आहे."

मुलाच्या बोलण्याने खूप झालेली कल्याणी

सकाळचा स्वैधाक करू लागली. दोन आठवडे असे गेल्यावर कल्याणीला बाटू लागले की आपली नव्येत सुधारते आहे. थोड्याच दिवसांत ती चांगली खुबसटूनी बरी झाली. जेव्हा कल्याणी संध्याकाळी देवळात गेली होती तेव्हा घरी आलेल्या राजाने रत्नाला सासूच्या प्रकृतीविषयी विचारले.

रत्ना म्हणाली, "तुझ्या औषधाने तर चमत्कारच केला आहे. मला माहीत आहे की तू काही वैद्य नाहीस तरी तुझा तू इतके रामबाण औषध करे दिलेस? आणि रोगाचे कारण कुसे ओळखलेस?"

तिच्या हा प्रश्नावर खोखो हुंस्त राजा म्हणाला, "वैद्य आहे की मी वैद्यकशास्त्र शिकलो नाही पण मगची स्वभाव्याचा मी चांगला अभ्यास केला आहे. रोग्याचा रोग बरा व्हायला त्याचा वैद्यावर संपूर्ण विश्वास हवा.

त्याला असे वाटले पाहिजे की हा वैद्य आपल्याला बरे करू शकेल. मी तुझ्या सासूमध्ये असं विश्वास निर्माण करू शकतो त्यामुळेच मी आपल्या कामात सफल झालो. आता तुझ्या सासूच्या आजाराबद्दल सांगतो त्यांना कुठलाही

शारीरिक आजार नव्हता, त्याचा आजार हा मानसिक आहे.

'एकुलत्या एक मुलाचे लग्न केल्यावर सर्व सासवना साधरणपणे हे दुखणे होणे त्याला वाटते आता घरात कोणाला त्याची गरज नाही मुलागा हातातून निसटला

हा मानसिक ताण त्यांना आजारी पाडवो. त्या स्वतःला आजारी समजू लागलात. मी जे औषध दिलेले होते ते साखर घातून कुठलेवे पीठ होते. इधून पुढे आपल्या सासूला आराम करायला सांगू नकोस. बोधी मिळूनमिसळून घातनीच कामे करा. सर्व गोष्टीत त्यांचा सहजा ये. सगळ्यांत महत्वाची गोष्ट ही की त्यांना असे वाटले पाहिजे की त्यांची तुम्हाला नितात गरज आहे. हा समजव त्यांना निरोगी आणि ताजेतवाने ठेवेल".

उबरठ्यावर उभे राहून रविन्द्र राजाचे सगळे बोलणे ऐकत होता त्याच्याजवळ येत तो म्हणाला, "तुझ्या उपकाराची कायम आठवण राहील आईला तर तू जखम काही पुनर्जन्म दिलास" असे म्हणत त्याने रविन्द्रचे हात आपल्या हातात घेतले.

६४. धृतराष्ट्राचा मृत्यू

महाभारत

धृतराष्ट्राने आपल्या पाहुण्यांना आदरपूर्वक कदमुळे आणि फळे खाण्यास दिली, आणि त्याच्या राहाण्याची पण चांगली व्यवस्था केली. त्या रात्री पांडव आपल्या आईच्या चारी बाजूंना झोपले.

तुझ्या दिवशी ने नामका, पुरोहिताना नरोबर घेऊन आजूबाजूचा प्रदेश पाहण्यास गेले. एका ठिकाणी त्यांना अग्निशूड दिसले. त्यात अग्नी प्रज्वलित होता, त्याच्यासभोर बसून ऋषी, मुनी होम करीत होते. निघे वेगवेगळी जनावरे निर्भयपणे इकडे तिकडे वायरात होती. तसेच

वेगवेगळे पक्षी देखील मृतपणे संचार करीत होते. पांडवांनी सगळीकडे फिरून तो अग्निम बघितला, पांडवाना खूप आनंद झाला, आणि त्यांनी सगळ्या मूर्तींना विविध प्रकारची कानडी व फांबळी भेट दिली. नंतर ते धृतराष्ट्राकडे परत आले.

त्याच वेळी महर्षी व्यास आपल्या शिष्यांसह तिथे पोचले. त्यांनी धृतराष्ट्राला विचारले "राजा, तुला हा वनवास सुखाय आहे ना? पुत्रशोक तुझे मन विकल करीत नाही ना? तुझ्यामुळे गांधारीला त्रास तर होत नाही ना? कृतीदंवी तुम्हा दोघांची

जून २००२

चांदोवा

चांदोवा

जून २००२

चांगली काळजी घेत आहे ना? मला असे वाटते की तुम्हाला इथे कुठल्याही गोष्टीची कमतरता नाही ”

त्यानंतर व्यासांनी विदुराच्या जन्मरहस्याची हकीगत सांगितली. “विदुरच वास्तविक युधिष्ठिर आहे. महापुत्री मांडवांच्या शापामुळे यमराजाने तुमचा भाऊ म्हणून जन्म घेतला. तोच यमराज योगबळाने युधिष्ठिराशी एकरूप झाला आहे. हे त्याचे जन्मरहस्य आहे. ह्यासाठी त्याने आपल्या योगबळाचा उपयोग केला आहे.”

पांडव आपल्या परिवाराबरोबर त्या आश्रमात एक महिनाभर राहिले. तेव्हा महर्षी व्यास पुन्हा एकदा तिथे आले. अनेक गोष्टी सांगून त्यांनी सगळ्यांची करमणूक केली. ह्याकाळात नारदमुनी, पर्यंत, देवय, विश्वधनु, तुषर व

जून २००१

चित्रसेन तिथे आले. धृतराष्ट्राच्या अनुमतीने युधिष्ठिराने सर्वांचा यथोचित आदर स्तुकार केला. तेव्हा व्यास, दुसरे पाण्डुणे, पांडव, धृतराष्ट्राबरोबर गांधारी, कुंती, द्रौपदी, सुमद्रा, इत्यादी ब्रिया पण येऊन बसल्या.

प्राचीन महर्षी, देव आणि अस्तुरांच्या गोष्टी ऐकल्या व ऐकवल्या गेल्या.

एकदा धृतराष्ट्र महर्षी व्यासांकडे आपले मन मोकळे करत म्हणाला, “आपल्या अगमनाने माझा जन्म सफल झाला. मला परलोकाची भीती नाही. पण मला ही काळजी आहे. माझ्या मुलानी वृष्टपणाने पुण्यशील पांडवांचा अपमान केला. अनेक तरुण युद्धात मारले गेले. युद्धात मरण पावलेली माझी मुले, नक्षत्रदे, स्वर्ण, नरकांत कुठे जातील कोण जाणे. ह्या काळजीने माझे मन शांत नाही.”

धृतराष्ट्राचे हे बोलणे ऐकून गांधारीचे दुःख अफाळून आले. तिच्या बरोबर कुंती, द्रौपदी, सुमद्रा ह्या ब्रियाही रडू लागल्या.

गांधारी हात जोडून म्हणाली “माझी मुले मृत्युमुखी पडून सोळा वर्ष झाली. तेव्हांपासून माझे पती रविविक्स त्याचा शोक करीत आहेत. आमच्या मुलांच्या बायकाही दुःखी आहेत, द्रौपदी आपली मुले, भाऊ ह्यांच्यासाठी रडत आहे, सुमद्रा अभिमन्यूसाठी तर भूखिवाची पत्नी आपले ससुरे, पती व मुलाच्या मृत्यूचा शोक करत आहे. ह्या सर्वांचे दुःख बुर करण्याचा काही उपाय सांगा.”

48

चांदोबा

व्यासांनी कुंतीला विचारले की “सागा, तुमच्या मनात कांही दुःख आहे का?” ह्यावर कुंती म्हणाली की ती कर्णाच्या मृत्यूने दुःखी झाली आहे.

तेव्हा व्यास गांधारीला म्हणाले “तुला तुमचे पुत्र, सगळे नस्तेबार्देक दिमनील. कुंतीदेवी कर्णाला, सुमद्रा अभिमन्यूला, द्रौपदी आपल्या मुलाला, वडिलांना व भावाला देखील पाहील. हा विचार माझ्या मनात आधीच आला होता. तो तुम्ही व कुंतीदेवींनी प्रगट केला. तुम्हाला कोणासाठीही दुःखी होण्याचे कारण नाही. महाभारतीय युद्धात मरण पावलेले सगळे देव तरी आहेत, किंवा राक्षस आहेत. धृतराष्ट्र एक गंधर्व राजा आहे. पांडू मरुतगणेशी संबंधित आहे. विदुर व युधिष्ठिरात यमराजाचा अंश आहे. त्याचप्रमाणे दुर्योधनात कर्त्तव्या व शकुनीत झपाप आहे. वुःशासन इत्यादित राक्षसांचा अंश आहे.

भीमात वयकूला अंश, अर्जुनात नर नागाच्या महर्षीचा अंश, नकुल सहदेवला अभिनी-कुमारांचा, अभिमन्यूत चंद्राचा. तर द्रौपदी व दुर्योधनात अग्नीचा अंश आहे. शिखंडीत राक्षसाचा अंश, तसेच द्रोणाचार्यात वृहस्पती व अश्वत्थाम्यात शक्राचा अंश आहे. भीष्म कर्मुंशील एक आहेत, तुम्ही सगळे उशीर न करता भ्रमीक्षीच्या तीरावर जा. युद्धात मृत्यूपावलेल्या सर्व लोकांचे दर्शन घडून मी तुमचे दुःख दूर करीन.”

हे बोलणे ऐकून सगळ्यांचा जस्ताह वाढला. मग काय, सगळे गंगेच्या तीराकडे निघाले. धृतराष्ट्र

चांदोबा

आपल्या बरोबर पांडव व मुनींना घेऊन निघाला. सर्व लोक गंगेच्या काठावर पोचून चांगनी जगा बघून मित्रांनी घेतले. तेथे सूर्यानंतर सर्वांनी लगेच गंगेत स्नान करून आपले विधी पूर्ण केले. नंतर सर्व लोक महर्षी व्यासाजवळ जमले. व्यासांनी गंगेच्या पाण्यात डुबक्या मारून पांडव, कौरव योद्धे व महाभारतीय युद्धात मरण पावलेल्या सर्व वीरांना व्यासानी उच्च स्वरांत आवाहन केले.

लगेचच नवीच्या तटावर मोठा गोंगाट ऐकू येऊ लागला. भीष्म, द्रोण वगैरे एक एक करत नवीतून काळाकडे येऊ लागले. विराट, दुषद, उष पांडव, अभिमन्यू, धृष्टकेच, कर्ण, दुर्योधन, वगैरे ज्या कैलात व ज्या वाहनावर युद्धभूमीवर गेले होते, तसेच नवीच्या पाण्यातून बाहेर येऊ लागले. आता त्यांच्यामध्ये कोणतेही शत्रुत्व नव्हते. व्यासांनी

49

जून २००१

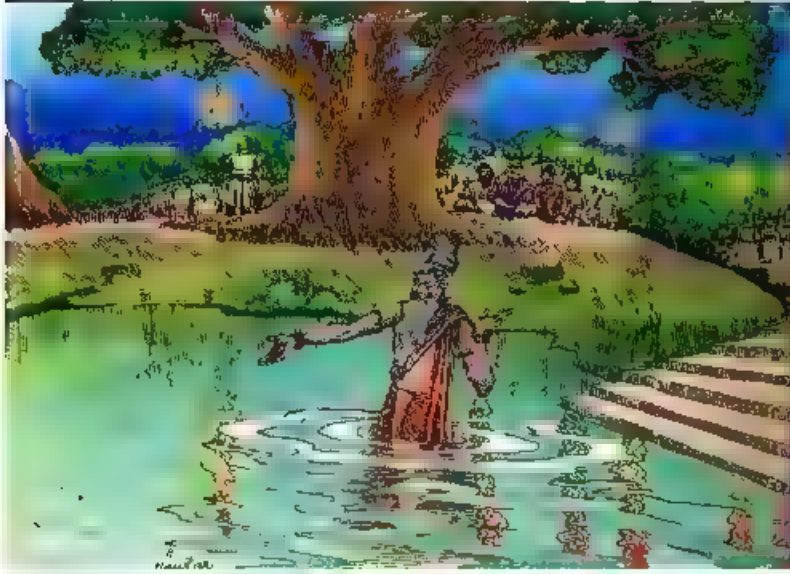
आपल्या तपोनसाने धृतराष्ट्राचा दृष्टी दिली. गांधारी व धृतराष्ट्र आपल्या प्रिय व्यक्तींना नीटपणे तुमी होईपर्यंत बसू शकले. आपापल्या प्रिय व्यक्तींना प्रगट होताना पाहणे हा अवभुत अनुभव होता. सगळ्यांच्या अंगावर रोमांच उभे राहिले.

जिंकत लोकांनी मृत व्यक्तींबरोबर मिसळून अनुपम सुख मिळवले. पांडव, कर्ण अशिमन्यू व उपपांडवांना घेऊन सगळ्यांनी मोठ्या आनंदाने ती रात्र घालविली. नंतर मृतव्यक्ती जशा गेले, तसा बाहेर आल्या लक्षाच गंगेत अर्ध्यान पावल्या व ज्या ज्या लोकांसून आल्या होत्या, त्या त्या लोकांना परत गेल्या.

त्यानंतर व्यासांनी कीर्त सांगितले, 'तुम्हाला कोणता आपल्या प्रतींबरोबर त्या लोकांना जायचे असेल तर नदीत प्रवेश करा.' तेव्हा धृतराष्ट्राच्या सर्वा सुना सासूसासऱ्यांची संमती घेऊन गंगेत उतरल्या.

हा प्रसंगानंतर धृतराष्ट्राचे दुःख पूर्णपणे वृत्त झाले व तो शांत चित्ताने आपल्या आध्यात्मिक परतला.

एक महिनाभर आपल्याबरोबर रहाणाऱ्या पांडवांस त्याने सांगितले की आता त्यांनी हस्तिनापुरास जाऊन राज्यकारभार सांभाळावा. खरे तर बुधिमित्राच्या प्रनात तेथून जाण्याची

इच्छा नव्हती. किंवा राज्य करण्याचीही इच्छा नव्हती. त्याला आता समजे सुने सुने वाटत होते. युधिष्ठिराप्रमाणेच सहदेवाला देखील तिथून कुंतीपासून दूर जायचे नव्हते. पण कुंतीनेच त्यांनी हस्तिनापुरास परत जावे असा आग्रह धरला. त्यांना नाईलाजाने परत जावे लागले. धृतराष्ट्राने सर्व पांडवांना आविगूत निरोप दिला. व युधिष्ठिर सहपरिवार हस्तिनापुरास जाण्यास निघाला.

काही काळानंतर नारदमुनी युधिष्ठिराला भेटण्यास आले. युधिष्ठिराने त्याचे यथोचित स्वागत करून खुशाली विचारली. नारद म्हणाले की ते गंगातीरावरील तपोवनास भेट देऊन आले आहेत. तेव्हा युधिष्ठिराने विचारले "आपण राहत्या काकांना भेटलात का? ते सुखी आहेत ना? गांधारी, कुंती, संजय कसे आहेत?"

तेव्हा नारद म्हणाले "युधिष्ठिरा! तुम्ही तेथून निघत्यावर धृतराष्ट्र, गांधारी व कुंती कुरुक्षेत्राहून गंगाद्वारास गेले. संजय व याजक ब्राह्मण अग्निहोत्र घेऊन गेले. गंगाद्वाराजवळ तुझ्या काकांनी सहा महिने केवळ बायुसंभरण करून कठोर तप केले. गांधारीने केवळ जलग्रहण केले. कुंतीने मासोपवासाचे व्रत घेतले. संजय एकभुक्त झाला. याजक अखंड अग्निहोत्र करत राहिले.

यानंतर धृतराष्ट्र क्रेणाचाही विचार न करता रानावनात फिरू लागले. गांधारी, कुंती त्यांच्यामागे जात राहिल्या. कुंती गांधारीची सक्त काळजी घेत असे. तेवढ्यात एक विचित्र धृतराष्ट्र गंगाराना करून आश्रमाकडे परत येत असताना जोराचे वादळ सुरू झाले. जोराने बाह्याणाऱ्या बाऱ्यामुळे साऱ्या जगतात आग पसरली.

आग आपल्याजवळ येत आहे हे जाणून धृतराष्ट्र संजयाला म्हणाला "तू ह्या भणी ज्या विरोधात आग नाही त्या बाजूला जा, आम्ही या आगीत भरम होऊन उत्तम लोक ग्राम कष्ट आमचा विचार आना कोणी बदलू शकत नाही तुला माझ्या या शेंबटच्या आह्वांचे पालन केलेच पाहिजे."

संजय मोठ्या काळजीने म्हणाला "हे राजन, तुम्ही अग्नीत भरम होणे मला मान्य नाही. आगीने आपल्याला चरी माजूरी वेढले आहे. आता काय करायचे?"

"संजय, तपस्वी लोक नाग्य, अग्नी मित्रा नत,

झातील कुठल्याही कारणाने मरण्यास तयार असतात. तू जशीर न करता येणून निघून जा". धृतराष्ट्राने त्याला आह्वा केला.

सज्जमाने धृतराष्ट्र, गांधारी व कुंतीला भक्तिभावाने प्रवक्षिणा घालून योगसमाधी बाबण्यास सांगितले. तिघांनी तसेच केले. त्यांची शरीरे कापून त्यांनी संजय बावानवातून बाहेर पडून गंगानद्यावर पोचला. आणि नारदना भेटला. धृतराष्ट्र, गांधारी व कुंती बावानलात भस्मसात झाले. ही गंध नारदना सांगून संजय हिमातथात गेला.

ही बातमी कळताच पांडवांबरोबर सारे हस्तिनापुर शोकात बुडाले. तेव्हा नारदानी युधिष्ठिराला समजावले की दावानलास कारण झालेला अग्नी धृतराष्ट्राचाच आहे. आपल्याच अग्नीने मृत्यू पावलेला धृतराष्ट्र उतमलेकी गेला आहे.

युधिष्ठिराने गंगालाठी जाऊन मृत व्यक्तीसाठी जलतर्पण केले. नंतर श्राद्ध करून बाराव्या दिवशी दानधर्म केला. महाभारत युद्धानंतर अठरा वर्षांनी धृतराष्ट्र मृत्यू पावला. त्यातील शेवटची तीन वर्षे त्यांनी वनवासाला घालविली.

धृतराष्ट्राच्या मृत्यूनंतर युधिष्ठिराने आणखी अठरा वर्षे राज्य केले. त्या काळात त्याला अजून एक भयंकर बातमी कळली की एका मुख्यमुळी सभस्त यादवकुळ नष्ट झाले आहे. केवळ श्रीकृष्ण व बलराम वाचले आहेत.

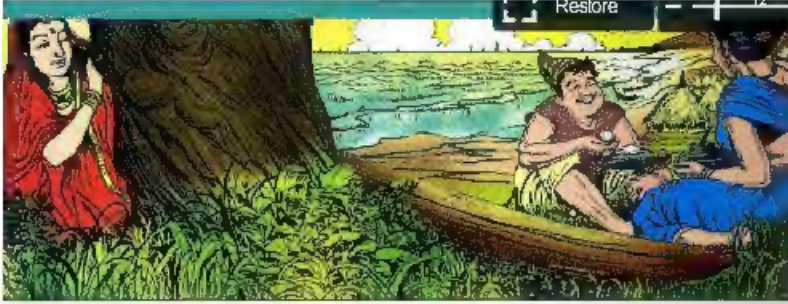
युधिष्ठिराने आपल्या भावंडा बोलावून विचारले की "असं कालावर आले आहे की सभस्त यादव आपसकत लढून मारले गेले आहेत. आता आपण काय करावे?"

यादवाच्या नाशाचे कारण असे होते की पन्नास विश्वामित्र, कश्यप, व महर्षी नारद द्वावेस गेले. त्यांना येताना बघून साण झपाटी यादवांनी मावाला रुबिष धारण करून मुनींना सांगितले "ही तर गर्भस्त्री आहे. हिच्या पतीला मृतंगा हवा आहे. आपण सांगा की काय होणार आहे?"

तेव्हा मुनींना सांगितले "सगळ्या यादवांचा नाश करणारे मुसळ झाच्या गर्भातून जन्मेल."

ह्या नाश मुनींनी कृष्णाचे दर्शन करून त्याला घडलेली हविगस्त सांगितली. कृष्णाने हा वृत्तान्त ऐकून मनाशी निश्चय केला की मुनींचा शाप खोटा ठरणार नाही. व्यर्थ जाणार नाही. (क्रमशः)

महाराणीचा स्वयंपाक

जगदीश्वरीदेवी राजा वीरसेनाची पहिली राणी होती. दोघे जनतेचा आदर्श बनून राज्य करत होते. एका कार्तिक महिन्यातल्या पौर्णिमेला राजा राणी निरुपमा समुद्रकांठी गेले. समुद्रकिनारी एक झोपडी होती. त्यात एक कोंढ्याचे जोडपे राहत होते.

या वेळी ते दोघे एका बाजेवर बसून जेवत होते. कोंढ्याने पातेल्यातून भाजी आपल्या ताटांत वाहून घेतली. आणि म्हणाला "लच्छे, तुझ्या हातचे जे कांही खाणे बनते ना, ते अगदी अमृतासारखे लागते. माझ्याचे हे कालवण काय चवदार झालंय बंध. शिंग्याची ही आभरी वा! फिती कीतुक केले तरी ते कमीच आहे". तो आपल्या बायकोची स्तुती करतच होता.

कोंढ्याची बायको नवऱ्याच्या स्तुतीवर खूब हौऊन सांगू लागली "उबा तुमच्यासाठी माशाचे असे कालवण बनवते की एकदा खावे, की तुम्ही रौप्य तेच पाहिजे म्हणून हट्ट कराल". तिच्या आवाजात आनंदीआनंद भरला होता.

हे दृष्य राणीच्या मनावर फक्के ठरले. तक्षणी तिने असा निश्चय केला, की ती भविष्यांत असे जेवण बनवेल, की जे खाऊन तिचे पती वीरसेन तिचे आभाळापेक्षाही कीतुक करतील.

दुसऱ्याच दिवशी तिने सर्व स्वैपाकव्याप्त स्वयंपाकघरातून बाहेर काढले. आणि कष्ट करून स्वतः स्वयंपाक केला. तिने केलेले पदार्थ आश्चर्याने राजाला वाढले.

राजाने जेवणाला सुरुवात करण्याआधीच राणी म्हणाली "आयुष्यांत प्रथमच मी स्वतः तुमच्यासाठी स्वयंपाक केला आहे. चव घेऊन स्वयंपाक करा काय झाला आहे ते आपण सांगा".

राणीने बनविलेले पक्कान्न राज्याच्या पोटात जाते न जाते तोंच त्याला ओकारी येऊ लागली. वरणांत मीठ नाही, तर भाजीत तिखटच-तिखट. आणि तीही कसलेली, खिरीचे दूध फाटलेले होते. पण त्याला राणीला निराश करायचे नव्हते. तिचे मन दुखवायचे नव्हते, म्हणून तिच्या जेवणाची

स्तुती करत राजा म्हणाला "तुझ्या जेवणाची चव अमृतासारखी आहे. मला स्वप्नांतसुद्धा वाटले नव्हते की तू इतके स्वादिष्ट जेवण बनवू शकतेस".

ह्या प्रशंसेने राणीच्या आनंदाला मारावार उला नाही. जेव्हा ती जेवू लागली तेव्हा तिला एकही पदार्थ चविष्ट लागला नाही. तरीपण तिने ठरविले की जर आपल्या पतीला आपले जेवण आवडते असेल तर आपल्याला थोडाफार त्याग केला पाहिजे. तिने राजाला सांगितले, "इथूनपुढे मीच स्वयंपाक करीन, त्याला अमृत समजून आपण खात रहा".

तिचे बोलणे ऐकून राजा मोठ्या संकटात सांपडला. त्याला आपल्या बशांत कांहीतरी अडकल्यासारखे वाटू लागले. राजा राणीच्या हातचे जेवण जेवण्याच्या कल्पनेने तो भयभीत झाला. आणि म्हणाला "महाराणी, तुला इतके कष्ट करायची काय जरूर आहे?" त्याने तिला समजावण्याचा प्रयत्न केला.

पण राणीने राजाचे बोलणे थांबवून म्हटले, "पतीसाठी स्वयंपाक करायला कष्ट कसले? कोणत्याही भारतीय नारीला असे वाटणे शक्यच नाही." तिने शाफ शाफ सांगितले. त्या दिवसापासून राजा मोठ्या अडचणीत पडला. राणी राजा वेगवेगळी पक्काने बनवून त्याला जबरदस्तीने खायला घालते आहे, अशी त्याला स्वप्ने पडू लागली. एका आठवड्यात त्याला आशुष्य व्यर्थ वाटू लागले.

या कठीण गंभीर समस्यांमधून सुटण्यासाठी त्याला एकही योग्य मार्ग सापडला. शेवटी त्याने दरबारातल्या बजराम विदूषकाला बोलावून म्हटले, "बजराम, राणीच्या स्वयंपाकाच्या संकटातून चांदोबा

लूच मला बांचवू राकलोस, जे काय करायचे आहे, ते तवकर कर. आणि मला हातून सोडव".

"महाराज, घाबरू नका. चक्रवर्तीच्या जन्मोत्सवात भाग घेऊन चार, पांच दिवसांत परत येतो. लागलीच या भीतिच्या जंजाळातून आपल्याला सोडवून आपले रक्षण करीन" विदूषक राजाला धीर देत म्हणाला.

चक्रवर्तीचा जन्मदिवस ब वीरसेनच्या पित्याचा श्राद्धदिवस एकाच दिवशी येत असत. ह्या कारणाने राजाने चक्रवर्तीच्या जन्मदिन उत्सवात कधीही भाग घेतला नाही. पण यावर्षीच्या उत्सवाचे एक वैशिष्ट्य होते, की त्यांच्या विवाहानंतर हा पहिला जन्मदिन साजरा होणार होता. म्हणून मोठ्या प्रमाणावर साजरा केला जाणार होता. लोकांचे असे म्हणणे होते की चक्रवर्तीची पत्नी फार सुंदर आहे.

उत्सवात भाग घेऊन परतल्यावर बजराम विदूषकाला राणी जगदीश्वरीदेवीने आपल्या अंतःपुरात बोलावून घेतले. ती हे जाणून

मीरा सिंह

घेण्यासाठी उत्सुक होती की चक्रवर्तीची बायको किती सुंदर आहे?

"उत्सव काय मोठ्या प्रमाणावर साजरा केला का? असं ऐकले की चक्रवर्तीची पत्नी फार सुरेख आहे. हे खरं का?" राणीने विदूषकाला विचारले.

विदूषकाने निराशा झाल्यासारखे दाखवून म्हटले "खरं म्हटलं तर आपल्या चेहेऱ्यावर जे तेज, झळझळी आहे ते मशाल घेऊन शोधले तरी कुठे सापडणार नाही. आपले सौंदर्य सहज आहे. त्यांचे सौंदर्य दागिन्यांमुळे आहे. ते कृत्रिम आहे. मला वाटतं की आजकाल आपण जास्त वेळ स्वयंपाकघरात घालवीत आहात. ही गोष्ट आपल्याला अगदी नवीन आहे. घुरामुळे आपल्या चेहेऱ्यावरचे तेज कमी झेत आहे. डोळे लाल दिसत आहेत. आपल्या कंठीचा रंग बदलत आहे."

हे ऐकून राणीचा चेहरा पडला. स्वतः स्वयंपाक केल्याने चेहेऱ्यावरचे तेज कमी होतं आहे, हे ऐकून तिला वाईट वाटले.

राणीच्या चेहेऱ्यावर बदलणारे भाव बारकाईने बघत विदूषक होना. तो म्हणाला, "महाराणी, चक्रवर्तीच्या पत्नीचे एक वैशिष्ट्य

आहे. त्याबद्दल आपल्याला सांगितलेच पाहिजे."

राणीने ताबडतोब विचारले "ते काय आहे?"

"उत्सवासमयी चक्रवर्ती दांपत्याने सर्वांच्या बरोबर बसून जेवण केले. तेव्हा चक्रवर्तीच्या बायकोने तिथे ठेवलेल्या चोथीस पकावांतील, पतीला आवडणारी पकावे निवडून स्वतःच्या हाताने वाढली. तिला असे वाढताना पाहून चक्रवर्ती मनांतल्या मनात तिची प्रशंसा करू लागले. कारण राणी त्यांच्या आवडीचे जेवण त्यांना वाढत होती. असं ऐकलं की अंतःपुरतल्या बायका स्वयंपाकघराकडे हुकूनबेखील बघत नाहीत. त्या नातेवाईकांना व पतीला फक्त जेवायला वाढायचं काम करतात."

विदूषक म्हणाला.

त्या दिवसापासून राणीने स्वयंपाक करणे सोडले. आचार्यांनी बनवलेले पदार्थ ती स्वतः राजाला वाढू लागली.

राजाचे कष्ट असे दूर झाले. आता त्याचे आनंदाचे दिवस आले होते. खूप होऊन राजाने विदूषकाला ह्या कामाबद्दल एक मोठ्याचा हार भेट दिला.

या महिन्यांत जन्मलेली श्रेष्ठ व्यक्ती

पी.सी. महालनोबिस

तुम्ही जर संख्याशास्त्राचे प्रेमी, विद्यार्थी, किंवा अभ्यासक असलात, तर तुम्ही बहुविध विश्लेषणांत नमुन्यांचे पृथक्करण करणे आणि त्यांचे वेगवेगळे घटक यांची शाखशुद्ध पाहणी करणे, याबद्दल एकत्रित असेलच. जगवलेल्या माहितीची मोजणी करणे व त्याची संगणक वावणी ही सखोल पद्धत एका भारतीयाने - प्रकाशचंद्र महालनोबिस यांनी शोधून काढलेली आहे.

या महान शास्त्रज्ञाने भारताला संख्याशास्त्राच्या जगतत, मानाचे पान दिले आहे. त्यांचा जन्म २९ जून १८९३ रोजी झाला. कलकत्ता विद्यापीठातून त्यांनी बी. एस्.सी. (ऑनर्स) ही पदवी घेतली, आणि इंग्लंडमधल्या केंब्रिज विद्यापीठातून गणितांत एम्.ए.ची पदवी घेतली. या काळांत त्यांची योगायोगाने संख्याशास्त्राशी ओळख झाली.

त्यांचे गुरु जम्पू एच्. मॅन्डले यांनी त्यांना 'बायो-मेट्रिका आणि बायमेट्रिक टेबल्स' हा नुकताच प्रसिद्ध झालेला ग्रंथ वाचण्यास सांगितले. त्यांच्या गुरूंचा अंदाज अचूक ठरला. या ग्रंथांमुळे महालनोबिस अगदी भारामृत गेले, आणि त्या विषयांत त्यांनी रस घेण्यास सुरुवात केली. १९१५ साली ते भारतांत परतले. त्यांनी कलकत्त्याच्या प्रेसिडेन्सी कॉलेजमधे लेक्चरची नोकरी घेतली. आणि उरलेल्या वेळांत त्यांचा संख्याशास्त्राचा अभ्यास चालू राहिला.

१९१७ साली कलकत्ता विद्यापीठांतल्या विज्ञान शिक्षणतज्ञांनी परीक्षांच्या पद्धतीत बदल करण्याचे ठरवले, तेव्हा त्यांनी महालनोबिस यांची मदत मागितली. संख्याशास्त्राला नवीन विकिरणपद्धतीचा त्रिकूट त्यांनी प्रश्नपत्रिका, विद्यार्थी व प्राध्यापक या सर्वांना, महालनोबिस यांनी लावला व या समस्यांचा खोलवर अभ्यास केला. त्यावरून यांनी काही निष्कर्ष काढले व

सूचना केले. परीक्षांच्या पद्धतीत बदल करण्यात आले. तत्वापासून मानववंश शास्त्र, लोकसंख्याशास्त्र, रोगरुईचे शास्त्र आणि हवामानशास्त्रासारख्या विविध शास्त्रांच्या विषयांवर त्यांचा सहा श्रेण्यांत वेळ लागला.

१९३९ साली त्यांनी इंडियन स्टॅटिस्टिकल इन्स्टिट्यूटची स्थापना केली.

१९५० साली जेव्हा योजनात्मिकी स्थापन झाली तेव्हा त्या समितीचे अध्यक्ष पंतप्रधान नेहरू होते आणि महालनोबिस उपअध्यक्ष होते. 'महालनोबिस अंतर' हे

त्यांचा जगाला सर्वांत मोठा योगदान आहे. पृथ्वीच्या पाठीवरच्या कोणत्याही दोन भौगोलिक स्थानांमधले अंतर मोजण्यासाठी याचा वापर केला जातो.

१९४९ मधे महालनोबिस बॅंकिंग नॅशनल इन्स्टिट्यूट ऑफ स्टॅटिस्टिक्स चे अध्यक्ष झाले, व त्यांनी राष्ट्रीय नमुन्यांचे सर्वेक्षण करण्याचे काम सुरू केले. १९४५ मधे ते रॉयल सोसायटीचे सदस्य म्हणून निवडून आले. त्यांना १९६८ मधे त्यांच्या शास्त्रीय कामगिरीबद्दल पद्मविभूषण हा बहुमान दिला गेला. २८ जून, १९७२ रोजी त्यांचे निधन झाले.

विजयी कोण?

मगधराजाच्या दोन बायका होत्या. दोघांनीही एकाच दिवशी एकाच वेळी, एकेका मुलाला जन्म दिला. एकाचे अमरसिंह व दुसऱ्याचे जयसिंह, अशी त्यांची नावे ठेवली. दोन्ही मुले रूप ताकदीत एकमेकांपेक्षा कमी नव्हती. सर्व विद्यांत दोघेही सारखेच पारंगत होते. युद्धकलांत देखील दोघे तितकेच कुशल होते.

पण दोघांत एक फाक होता. अमरसिंह घोडेस्वारी व खड्गयुद्धांत निपुण होता, तर जयसिंह हत्तीवर स्वार होण्यात व मल्हयुद्धांत निपुण होता. दोघांचे एकमेकावर अतोनात प्रेम होते.

राजा म्हातारा झाला होता. त्याला हाच विचार सतावत होता. की दोघांमधील कोणाला गादीवर बसवावे? दोघांचा जन्म

एकाच दिवशी झाला होता. त्यामुळे लहानमोठे असण्याचा प्रश्नच नव्हता. राज्याचे दोन तुकडे करणे पण शक्य नव्हते.

म्हणून त्या दोघांच्या योग्यतेची, वायकीची परीक्षा घेऊन जी अधिक योग्यतेचा आहे. त्याच्यावर राज्य तोपविणे योग्य होते. राजा व मंत्री खूप दिवस ह्या गोष्टीवर विचार करत होते, परन्तु दोन्ही राजकुमारांत अधिक योग्य कोण आहे ह्याचा निर्णय ते घेऊ शकले नाहीत.

राजा व मंत्री राज्याच्या बाराबादल विचार करत आहेत ह्याची दोन्ही राजकुमारांना जरासुद्धा जाणीव नव्हती.

त्याचवेळी कौशिक देशाच्या राजकुमारीचे स्वयंवर आयोजित केले होते. त्यासाठी अशी घोषणा केली होती, की

ह्यावेळी विविध स्पर्धा होतीव, आणि सर्व स्पर्धांमध्ये ज्याला यश मिळेल त्याच्याबरोबर राजकुमारीचा विवाह होईल.

ही बातमी ऐकल्यावर राजा व मंत्रींनी दोन्ही राजकुमारांना स्वयंवरांना पाठविण्याचे ठरविले. त्यांना अशी खात्री होती की तेथे कोण जास्त योग्य आहे हे निश्चितपणे कळेल.

आपल्या बडिलांच्या आज्ञेप्रमाणे अमरसिंह व जयसिंह दोघे कौशिक राजकुमारीच्या स्वयंवरात भाग घेण्यास गेले.

स्वयंवरासाठी अनेक देशांचे राजकुमार आले होते. अमरसिंह व जयसिंहाने त्या

सर्वांशी वेगळी वेगळी स्पर्धा केली, व त्यांना हरवून दोघे सारखेच विजयी झाले.

शेवटी त्या दोघांच्यात स्पर्धा झाली, तेव्हा अश्वारोहण व खड्गयुद्धात अमरसिंह विजयी झाला, तर मल्लयुद्ध व हत्तीवर स्वार होण्यात जयसिंह विजयी झाला. अशा तऱ्हेने दोघांच्या विजयांची संख्या सारखीच झाली.

या दोन्ही युवकांपैकी कोणाशी आपल्या मुलीचा विवाह करायचा ह्याचा निर्णय कौशिकराजाला देखील करता येईना.

आपला निर्णय आपण तीन विवसांनी सांगू असे म्हणून त्याने सर्व राजकुमारांना त्यांच्या निवासस्थानी पाठविले.

नंतर कौशिकाने आपल्या मंत्र्यांशी सल्लामसलत करून एक दबंडी पिठली की जो युवक अमरसिंह व जयसिंहामध्ये कोण अधिक योग्य आहे हे सांगेल, त्याच्याशी राजा, आपल्या दुसऱ्या मुलीचा विवाह करेल. व त्याला अर्धे राज्य देईल.

दुसऱ्या दिवशी एक मुनी आपल्या शिष्याला घेऊन दरबारांत आले व म्हणाले "राजा, तुझ्या मुलीच्या विवाहासंबंधी तुला जो प्रश्न पडला आहे, त्याचे उत्तर माझा हा शिष्य देईल."

राजाने विचारले "मुनीवर्य, हा प्रश्न कसा सुटेल?"

तेव्हा शिष्य म्हणाला "राजा अमरसिंह घोटेश्वारी व खड्गयुद्धांत प्रवीण आहे. पण मल्लयुद्ध व हत्तीवर स्वार होण्यात तेवढा पारंगत नाही. हत्तीवर स्वार झालेल्या

खड्गधारी बोटध्यापेसां भोवड्यावर स्वार झालेल्या वीरता कांहीही करता येत नाही. म्हणून जयसिंहापेक्षा अमरसिंह अधिक योग्य आहे."

हा विचार सर्व लोकांना पडला. राजाला पण समाधान वाटले की त्याची एक मोठी चिंता दूर झाली.

तेव्हाच मुनी व त्यांच्या शिष्याने आपले नकली वेष काढून टाकून आपले खरे रूप प्रगट केले. मुनीचा वेष अमरसिंह तर शिष्याचा वेष जयसिंहाने घेतला होता.

कौशिकराजाने आपल्या दोन्ही राजकन्यांचा विवाह दोन्ही राजकुमारांशी करून जयसिंहाला अर्धे राज्य दिले. ह्याबरोबरच मगधराजाचा पण प्रश्न सुटला. नंतर मगधराजाने अमरसिंहास राज्याभिषेक केला.

